

Türkiye
Tarımsal Görünüm
Saha Araştırması

İçerik

1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi	4
1.1. Araştırmanın Amacı	4
1.2. Araştırmanın Yöntemi.....	4
2. Araştırmanın Bulguları ve Analizler	6
2.1. Çiftçilerin Demografik ve İşletme Yapıları	6
2.2. Çiftçilerin Ürün ve Üretim Tercihleri	11
2.3. Çiftçilerin Sektörel Sorunları	19
2.4. Çiftçilerin Ürün Satış Kanalları, Tahsilat Yöntemleri ve Gelirleri	23
2.5. Çiftçilerin Sigorta ve Kredi Kullanımları.....	28
2.6. Çiftçilerin Teknoloji ve İnternet Kullanımları.....	34
2.7. Sonuç ve Yönetici Özeti.....	38

Şekiller

Şekil 1: Katılımcı Çiftçilerin Yaş Dağılımı.....	6
Şekil 2: Katılımcı Çiftçilerin Tarımsal Üretim Tipi.....	7
Şekil 3: Çiftçi Başına Ekilen Arazi Büyüklüğü (dekar)	8
Şekil 4: Katılımcı Çiftçilerin Üretim Yaptığı Arazi Büyüklüğünün Dağılımı.....	9
Şekil 5: İşletme Büyüklüklerinin 2001-2019-2020 Karşılaştırması	10
Şekil 6: 2020'de Üretildiği Bildirilen İlk 20 Ürünün Toplam Çiftçi Sayısındaki Payı (%).....	12
Şekil 7: 2020'de Üretildiği Bildirilen İlk 20 Ürünün Çiftçi Başına Ekiliş Alanı Ortalaması (dekar)	13
Şekil 8: Son 3 Yıl İçerisinde Yetiştirilen Farklı Bitkisel Ürün Sayısı.....	14
Şekil 9: Hayvancılık Çeşidinin Katılımcı Sayısına Oranı	14
Şekil 10: "Ürün Seçerken Neye Göre Karar Veriyorsunuz?" Sorusuna Çiftçi Başına Verilen Cevap.....	17
Şekil 11: Sözleşmeli Üretim Yapan Çiftçiler ve Bu Üretimden Memnuniyet Seviyeleri.....	18
Şekil 12: Sözleşmeli İlk 10 Ürün ve Şekerpancarı ve Haşhaş Hariç Sözleşmeli İlk 10 Ürün	18
Şekil 13: Çiftçilerin Üretim Esnasında Yaşadıkları Sorunların Çiftçi Sayısına Oranı.....	20
Şekil 14: Türkiye'de Yıllık İklimsel Ekstrem Olayların Sayısı (Meteoroloji Genel Müdürlüğü).....	20
Şekil 15: 2020 İlkbahar Ortalama Sıcaklık Anomalileri Haritası (Meteoroloji Genel Müdürlüğü).....	20
Şekil 16: Çiftçilerin Üretimden Sonra Yaşadıkları Sorunların Çiftçi Sayısına Oranı.....	21
Şekil 17: Çiftçi Girdi Alış, Çiftçi Ürün Satış (Tarım ÜFE), Tüketici Gıda Alış (TÜFE) Fiyat Endeksleri.....	22
Şekil 18: Çiftçilerin Ürün Satış Kanalları.....	24
Şekil 19: Çiftçilerin Ürün Bedeli Tahsilat Şekli	24
Şekil 20: Tamamen veya Kısmen Vadeli Satış Yapan Çiftçilerin Alacak Belgesi Çeşidi.....	25
Şekil 21: Vadeli Satış Yapan Çiftçilerin Vade Süresi (ay)	26
Şekil 22: Vadeli Satış Yapan Çiftçilerin Tahsilat Problemi	26
Şekil 23: Çiftçilerin Tarımdan Elde Ettikleri Gelirden Memnuniyet Seviyesi	27
Şekil 24: Çiftçilerin Tarım Dışı Gelirleri.....	27
Şekil 25: Çiftçilerin Son 3 Yılda Kullandıkları Finansman Kaynakları.....	29
Şekil 26: Kredi Kullanan Çiftçilerin Kredi Tipi	30
Şekil 27: Üretim Kredisi Kullanan Çiftçilerin Kredi Kullanım Zamanı	30
Şekil 28: Yatırım Kredisi Kullanan Çiftçilerin Yatırım Konusu.....	31
Şekil 29: Tarım Dışı Kredi Kullanan Çiftçilerin Kredi Konusu.....	31
Şekil 30: Çiftçilerin Son 3 Yıl İçerisinde Kredi Kullandıkları Banka Sayısı.....	31
Şekil 31: Bankadan Kredi Kullanmayan Çiftçilerin Gerekçeleri.....	32
Şekil 32: TARSİM Yaptıran ve TARSİM'e Hasar Bildiren Çiftçi Oranı	33
Şekil 33: TARSİM Yaptırmayan Çiftçilerin Gerekçeleri.....	33
Şekil 34: Çiftçilerin Kullandıkları Dijital Teknolojiler.....	35
Şekil 35: Çiftçilerin İnternete Erişim Teknolojileri.....	35
Şekil 36: Çiftçilerin Kullandıkları Dijital Hizmetler	36
Şekil 37: Çiftçilerin "İlave" Olarak Kullanmak İstedikleri Dijital Hizmetler.....	37

Tablolar

Tablo 1: Toplam Üretim Büyüklüğünde Kiralanan ve Sulanan Arazi Payı.....	10
Tablo 2: Hayvancılık Tipine Göre Çiftçi Başına Hayvan Sayısı Ortalaması.....	15
Tablo 3: Tamamen veya Kısmen Vadeli Satış Yapan Çiftçiler.....	25

1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

1.1. Araştırmanın Amacı:

Kredi Kayıt Bürosu (KKB), Türkiye'deki çiftçilerin finansmana erişimini kolaylaştırmak için 2014 yılında Tarım Kredileri Değerlendirme Sistemi (TARDES)'ni hizmete sokmuştur. TARDES, Türkiye'deki finansal kuruluşlardan tarım kredisi almak isteyen çiftçilerin kredi değerlendirmesinin hızlı, pratik ve doğru bir şekilde yapılmasını sağlayan yenilikçi bir sistemdir. 2020 Ekim itibarıyla 7 banka, TARDES hizmetlerini kullanarak çiftçilere finansman sağlamaktadır. Bu bankalar, son 6 yılda çiftçiler için TARDES üzerinden 655 bin kez kredi değerlendirmesi yaparak, toplam yaklaşık 17 milyar TL değerinde kredi limiti tahsis etmiştir. KKB, tarım sektörüne sağladığı bu büyük çaplı hizmetin kalitesini artırmak, yeni hizmetler geliştirebilmek, ayrıca sektörün yaşadığı dönüşümleri takip ederek kamuoyu ile paylaşmak amacıyla düzenli olarak saha araştırmaları yapmaktadır. Bu rapor, 2020 Mayıs ve Haziran ayları arasında gerçekleştirilen saha araştırmasının sonuçlarını sunmaktadır. Araştırma, Almanya'nın önde gelen işletme ve finans okullarından biri olan Frankfurt School of Finance & Management (Frankfurt School)'ın Türkiye'de bulunan ve tarım sektöründe deneyimli uzman ekibi tarafından yürütülmüştür.

1.2. Araştırmanın Yöntemi:

Araştırma, 2020 Mayıs ve Haziran ayları itibarıyla **aktif olarak tarımsal üretim yapan 1.010 çiftçi** ile bire bir anket yoluyla gerçekleştirilmiştir. Covid-19 pandemisi nedeniyle, bu yıl anketlerin tamamı telefonla görüşme yoluyla toplanmıştır. Denek seçim yöntemi "kümeli tesadüfi örnekleme"dir. Araştırmadaki birinci kümeleme "Türkiye'deki 7 coğrafi bölge", ikinci kümeleme ise her bir bölgedeki seçilmiş "4 il" olmuştur. Dolayısıyla, anket toplamda **28 ilde** ve bu illere bağlı ilçelerde uygulanmıştır. İl (küme) seçimleri yapılırken, her bir coğrafi bölgedeki iller toplam tarımsal üretim değeri açısından sıralanmış ve üretim değeri en yüksek ve en düşük 2 il olmak üzere toplam 28 il tespit edilmiştir. Bu iller, daha sonra üretim desenleri ve ürün çeşitliliği, aynı havzada bulunup bulunmadıkları, tarımsal kredi yoğunlukları (kredi/üretim) açılarından da karşılaştırılarak nihai seçim yapılmıştır. Böylece Türkiye'deki tüm coğrafi ve iklimsel yapıların, üretim desenlerinin, büyüklüklerinin ve finansman kapasitelerinin temsil edilmesi sağlanmıştır. İller ve illere ait ilçelerdeki çiftçiler ise Frankfurt School'un uzun yıllar boyunca farklı çalışmalardan derlediği çiftçi listelerinden, herhangi bir tabakalandırma veya kotalama olmaksızın **basit tesadüfi (rastgele)** yöntemle seçilmiştir.

Bölge Adı	İl Adı	Anket Sayısı
Akdeniz	Antalya	71
	Adana	46
	Kahramanmaraş	25
	Burdur	17
	Toplam	159
Doğu Anadolu	Erzurum	55
	Elazığ	26
	Iğdır	24
	Erzincan	17
	Toplam	122
Ege	İzmir	71
	Manisa	41
	Denizli	31
	Uşak	16
Toplam	159	
Güneydoğu Anadolu	Şanlıurfa	49
	Diyarbakır	40
	Adıyaman	12
	Kilis	4
	Toplam	105
İç Anadolu	Konya	128
	Ankara	56
	Nevşehir	13
	Çankırı	12
	Toplam	209
Karadeniz	Samsun	58
	Tokat	38
	Kastamonu	27
	Bayburt	5
	Toplam	128
Marmara	Balıkesir	50
	Bursa	39
	Tekirdağ	33
	Bilecik	6
Toplam	128	
Türkiye Toplam		1010

Böylece araştırmanın istatistiksel kabul edilebilirliği ve doğruluğu yükseltilecek, daha sağlıklı ve yansız bir sonuca ulaşılması hedeflenmiştir.

Araştırmaya katılan çiftçi (örneklem) sayısı **2019'da 980 iken bu yıl 1.010'a çıkmıştır**. Türkiye'de Çiftçi Kayıt Sistemi'ne (ÇKS) kayıtlı 2.264.090 çiftçi bulunmaktadır (hedef popülasyon). Buna göre, örneklem büyüklüğü popülasyonu %95 güven aralığında $\pm\%3,08$ 'lik yanılma payı ile temsil etmektedir.

İl seçimi ve örnek sayısı belirlendikten sonra, il bazında hedeflenen anket sayısı, illerin tarımsal üretim değerleri ile orantılı olarak yukarıdaki tabloda olduğu gibi hesaplanmıştır. Böylece tarımsal aktivitesi yoğun illerden daha fazla, düşük illerden ise daha az anket toplanmıştır.

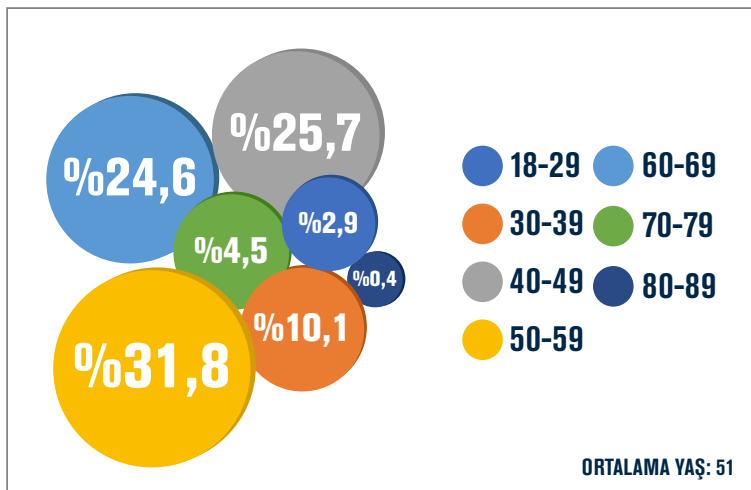
“Gönüllülük” esasına göre uygulanan ankette, katılımcı çiftçilere 29 adet mesleki, sektörel ve finansal soru yönetilmiştir. Bunun dışında üreticinin iletişim (il, ilçe, köy, telefon) ve bazı demografik bilgileri de (yaş, deneyim yılı) alınmıştır. Katılımcılara hiçbir şekilde özel nitelikli kişisel veri (hassas veri) sorusu yöneltilmemiştir. “Evet/Hayır” soruları ve sayısal sorular dışındaki tüm soruların cevap seçeneklerinde, üreticilere “diğer” seçeneği de sunulmuş ve bu seçenek için üreticilerin detay cevapları yazılı olarak toplanmıştır. Böylece, araştırılan başlıkta öngörülen veya öngörülemeyen tüm muhtemel cevapların toplanması sağlanmıştır.

2. Araştırmanın Bulguları ve Analizler

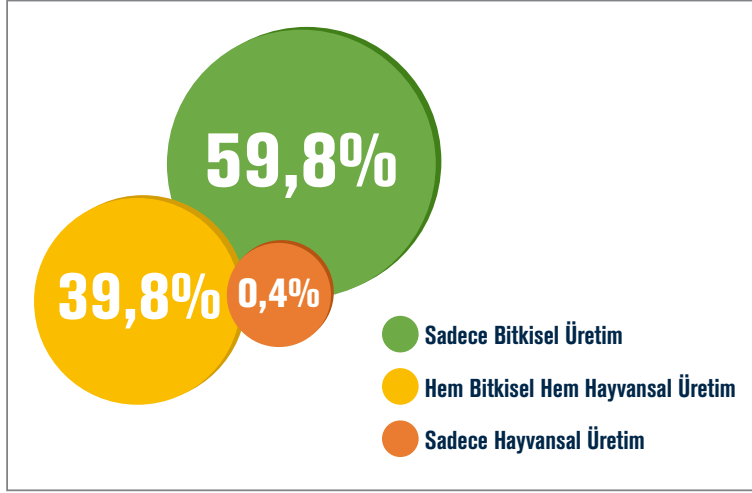
2.1. Çiftçilerin Demografik ve İşletme Yapıları

Çiftçilerde minimum yaş 18, maksimum yaş 81 ve **ortalama yaş 51** olarak gerçekleşmiştir. Geometrik ortalaması 50, orta değeri (medyan) 52 yaş olan örneklem grubunun dengeli bir yaş dağılımına sahip olduğu görülmüştür (Şekil 1). 2019 yılı saha araştırmasında 46 olan çiftçi yaş ortalaması, TARDES'ten yapılan kredi başvurularında ise 2019 ve 2020 yıllarında (ilk 6 ay) sırasıyla 50 ve 49 bulunmuştur. Frankfurt School'un 2016, 2017 ve 2018 yıllarında yaptığı araştırmalarda ise ortalama yaşın sırasıyla 48, 48 ve 47 çıktığı, geçen yıl yayınladığımız raporda da belirtilmişti. Tüm bu veriler Türk çiftçisinin ortalama yaşının 46-51 arasında olduğunu göstermektedir.

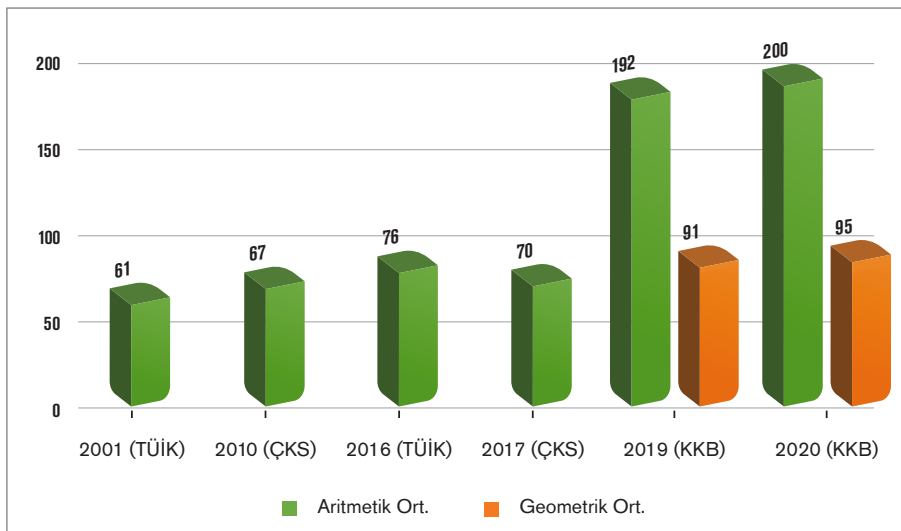
Şekil 1:
Katılımcı Çiftçilerin Yaş Dağılımı

Görüşülen her üç çiftçiden biri 50-59 yaş arasındadır. Çiftçilerin %29'u 60 yaş ve üzerinde (yaşlı), %13'ü ise 40 yaş altındadır (genç çiftçi). Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde çiftçi yaş ortalaması 51, genç çiftçi oranı ise %11 olduğundan, Türkiye bu açıdan AB ile benzeşmektedir. Elbette AB ülkeleri arasında ciddi yaş farklılıkları bulunmaktadır. Söz gelimi Avusturya (%22) ve Polonya (%20) yüksek bir genç çiftçi oranına sahipken, Portekiz (%4) ve Birleşik Krallık (%5) çok düşük oranda genç çiftçiye sahiptir. Amerika'da ortalama çiftçi yaşı 58 ile Türkiye ve AB'den yüksektir.

Şekil 2:
Katılımcı Çiftçilerin Tarımsal Üretim Tipi

Ankete katılan her on çiftçiden altısı, sadece bitkisel üretim, dördü hem bitkisel hem hayvansal üretim (karma işletme) gerçekleştirmektedir. Sadece hayvansal üretim yapan çiftçi sayısı %1'in altında bulunmuştur (Şekil 2). Sonuçlar geçen yıl ile karşılaştırıldığında karma işletme oranının %48'den %40'a, sadece hayvancılık yapan işletmelerin ise %13'ten %1'in altına düştüğü gözlenmektedir. Bu düşüş, bu yıl yapılan ankette hayvancılık işletmelerinin sayısının azaldığı ve "sadece bitkisel üretim yapan" işletme oranlarının yükseldiği anlamına gelmektedir. Sonuç olarak, işletme sayısı ve tipi açısından, bu yıl dağılımın bitkisel üretim lehine değiştiğini söylemek doğru olacaktır. Bu sonuçtan Türkiye'de hayvancılığın hacimsel (hasıla) olarak azaldığı anlaşılmamalıdır. Nitekim tarımsal millî gelirden hayvancılığın payı ve çıktı büyüklüğü her yıl artmaktadır. Oluşan farkın önemli bir kısmının araştırmanın örneklem yönteminden (basit tesadüfi), dolayısıyla bu yıl araştırmaya katılan çiftçilerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Diğer yandan, ülkemizde bitkisel üretim ile birlikte mikro ölçekte büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık yapan işletmelerin azalma trendinde olduğu bilinmektedir. İşletme büyüklüklerini gösteren eldeki son verilere göre, 2006 yılında 1-9 arası büyükbaşa sahip işletmelerin toplam büyükbaş işletmeler içindeki payı %81 iken, bu oran 2016 yılında %67'ye düşmüştür. Resmî olarak daha güncel bir veri olmasa da, 2018 Ağustos ayında yaşanan kur şokundan sonraki 1,5 yıllık süreçte (2018 Ağustos-2020 Mayıs) yem fiyatı artışlarından dolayı sürdürülebilir olmayan mikro ölçekteki hayvancılık işletmelerinin azalmaya devam ettiği düşünülmektedir. Örneğin Türkiye Yem Sanayicileri Birliği'nin istatistiklerine göre süt yemi fiyatları¹ 2018'de %29, 2019'da %18 artmış, son olarak TÜİK istatistiklerine göre 2020'nin sadece ilk 5 ayında %9'a yakın yükselmiştir. Yılbaşından bu yana yaşanan artış, marka ve bayi bazında %20'lere kadar yükselmektedir.

Şekil 3:
Çiftçi Başına Ekilen
Arazi Büyüklüğü (dekar)

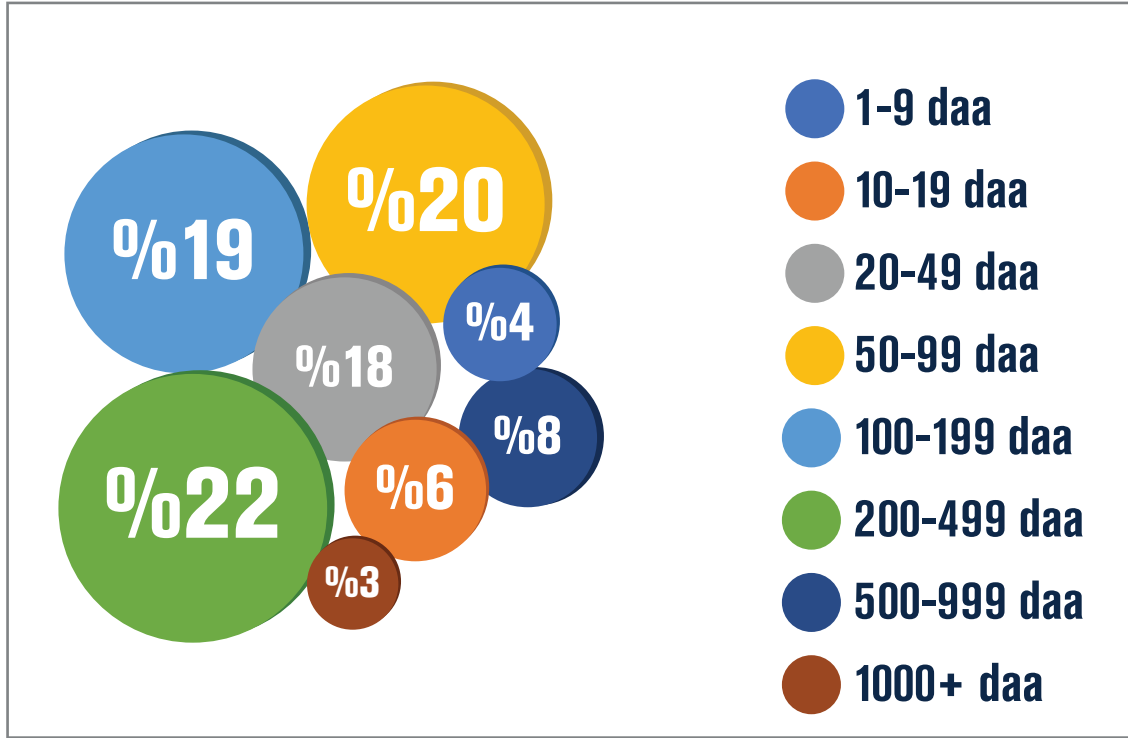
Araştırmada bitkisel üretim gerçekleştiren çiftçilerin “faal” olarak tarımsal üretim yaptığı toplam arazi büyüklüğünün **geometrik ortalaması 95 dekar** (9,5 hektar) bulunmuştur (şekil 3). Ortanca değerin (medyan) 100 dekar olarak bulunduğu araştırmada, **aritmetik ortalama 200 dekar** olarak tespit edilmiştir. Çok büyük alanlarda üretim yapan işletmeler aritmetik ortalamayı yukarı saptırdığından, ortalama işletme büyüklüğünü daha sağlıklı anlamak için geometrik ortalama kullanılmıştır. Türkiye’de aritmetik ortalama işletme büyüklüğü TÜİK’in 2001 yılı Genel Tarım Sayımı’nda **61 dekar**, 2014/2015 üretim sezonunu dikkate alan 2016 Tarımsal İşletme Yapı Araştırması’nda ise **76 dekar** ıkmıştır.

Çiftçi Kayıt Sistemi (KS)’nin son verilerine göre ise 2017 yılı itibarıyla 70 dekadır. Dolayısıyla işletme başına büyüklük artış trendindedir. Bu durum tarım arazisi artışından değil, aktif ifti sayısının azalışından kaynaklanmaktadır. Bitkisel üretim yapan çiftçilerin resmî olarak kaydedildiği KS’de 2,2 milyon civarında bitkisel işletme görünmektedir. Fakat KS, arazi sahipliği ya da resmî kiralamaları/muvafakatnameleri dikkate almaktadır.

Türkiye’de arazi parsellerinin aynı ailedeki farklı kişiler üzerinde tapulandığı, hatta aktif olarak tarım yapmayan aile üyelerinin ÇKS’ye kendi adları ile kaydoldukları bilinen bir durumdur. Bunun dışında sözleşmesiz (gayriresmî) olarak kiralanan araziler ile tapuda orman, mera ve/veya hazine arazisi görünen fakat üzerinde tarım yapılan arazilerin de çiftçi başına ekilen “fiili” arazi miktarını resmî rakamın çok üstüne taşıdığı düşünülmektedir. 2020 yılı aritmetik ve geometrik ortalamaları 2019 yılı ortalamalarından %4 daha yüksektir.

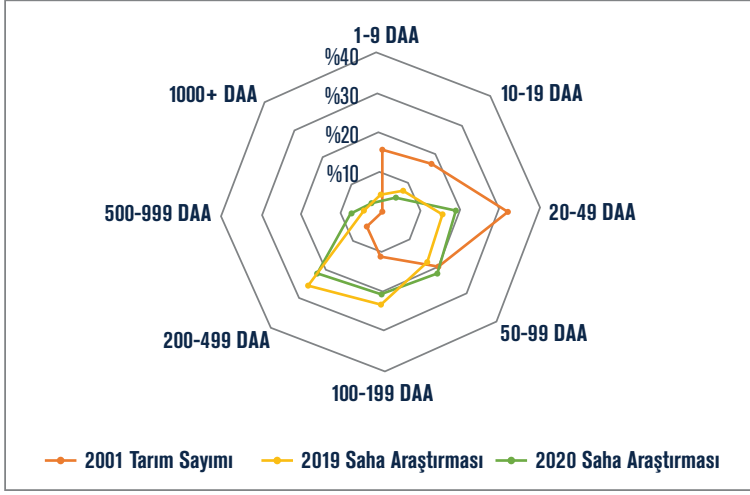
İşletme başına arazi büyüklüğü 50-99 dekar, 100-199 dekar, 200-499 dekar bantlarına dengeli bir şekilde dağılmıştır ve bazı farklılıklar da olsa 2019 sonuçları ile uyumludur (Şekil 4). 20 dekar (2 hektar) altında üretim yapan işletmeler toplam çiftçilerin %10’unu oluştururken, 500 dekar ve üstü işletmeler, toplam çiftçi sayısının %11’i olarak bulunmuştur.

Şekil 4:
Katılımcı Çiftçilerin Üretim Yaptığı Arazi Büyüklüğünün Dağılımı

Arazi büyüklüklerinin dağılımı, geçen yıl olduğu gibi radar grafikte TÜİK 2001 Genel Tarım Sayımı ile karşılaştırılmıştır (Şekil 5). Görüldüğü üzere, Türk çiftçilerinin üretim yaptığı ortalama arazi büyüklüğünün 20-99 dekar bandından 100-499 dekar bandına kaydığı ikinci kez teyit edilmiştir. Çiftçiler, 2014 yılında 6537 sayılı Kanun ile duyurulan “yeter gelirli tarımsal arazi” tanımına “fiili” olarak uymaktadır. Resmî arazi sahipliği açısından ortalama arazi büyüklüğünün geldiği nokta ise kamu tarafından yayınlanacak istatistiklerle anlaşılacaktır.

Bilindiği üzere, geçen yıl hem 11. Kalkınma Planı’nda, hem de 3. Tarım Şurası’nda “Genel Tarım Sayımı”nın yapılması kararı çıkmıştır. TÜİK ve Tarım ve Orman Bakanlığı’na bir öneri olarak, bu çalışmada tekil şahıs üzerinde tanımlı (sahiplik+kiralık) tarımsal arazilerin büyüklüğü kadar, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi’ne göre aynı hanede yaşayan bireylerin üzerinde tanımlı arazi büyüklüğünün de incelenmesi faydalı olacaktır.

Şekil 5:
İşletme Büyüklüklerinin
2001-2019-2020 Karşılaştırması

Araştırmada çiftçilere üretim yaptıkları toplam arazinin ne kadarının kiralık olduğu ve yine toplamda ne kadarının sulandığı ayrı ayrı sorulmuştur. Buna göre katılımcılar toplam üretim yaptıkları arazinin **%28'inin kiralık, %46'sının ise sulanabilir** olduğunu bildirmişlerdir (Tablo 1). Bu oran, geçen yılın saha araştırmasından ve resmî istatistikten yüksektir.

Bu sapmanın önemli bir kısmının araştırmanın “rastgele” yönteminden kaynaklandığı düşünülmektedir. Diğer yandan kırsaldan göçün ve çiftçi sayısındaki azalışın hızlı, buna karşın arazilerin resmî el değiştirmesinin yavaş olduğu bir ortamda kiralık arazi miktarının artması beklenen bir durumdur. Kuraklığın artmasına bağlı olarak, tarımın sulanabilir arazilere daha bağımlı hâle gelmesi de bilinen bir durumdur.

Fakat kiralık ve sulanabilir arazilerde yapılan tarımın artış trendinde olduğunun daha güçlü bir şekilde teyit edilmesi için önümüzdeki yıllarda yapılacak saha araştırmalarının takip edilmesi gerekmektedir.

Arazi Kullanım Şekli	2019 Araştırması	2020 Araştırması	Resmî İstatistik
Kiralık arazilerin toplama oranı	%20	%28	%21 (yaklaşık) ²
Sulanan arazilerin toplama oranı	%29	%46	%31

Tablo 1:
Toplam Üretim Büyüklüğünde Kiralanan ve Sulanan Arazi Payı

2.2. Çiftçilerin Ürün ve Üretim Tercihleri

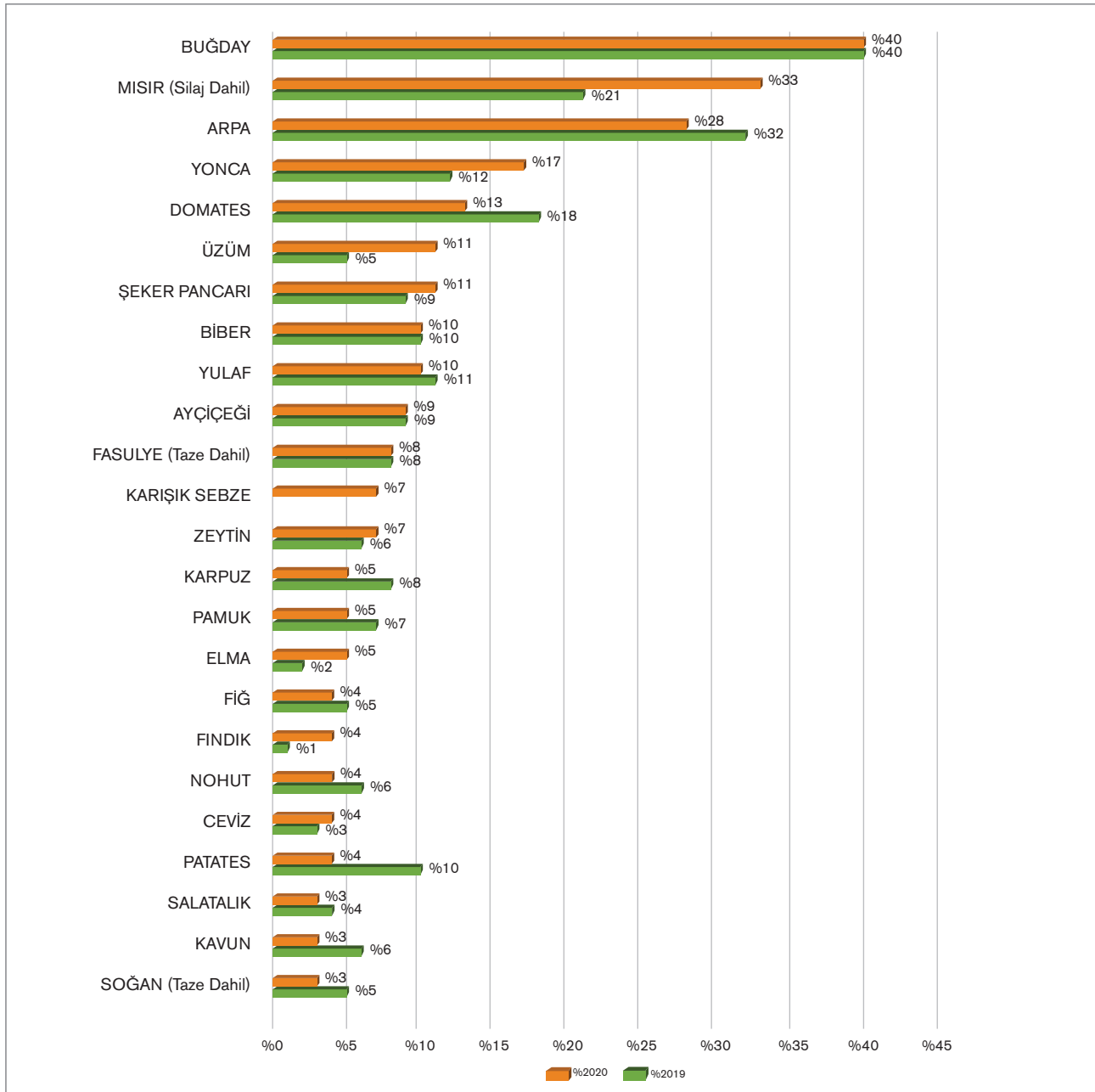
Katılımcılara “Bu yıl ürettiğiniz/üreteceğiniz bitkisel ürünler nelerdir?” diye sorulduğunda, çiftçiler tarafından en çok yetiştirilen ilk 20 ürün adı Şekil 6’daki gibi olmuştur. Bu soruya alınan cevaplarda, ekiliş miktarından bağımsız olarak, çiftçilerin bildirdiği tüm ürün adları toplanmış, böylece ürün sayısı ve çeşitliliği gözlenmiştir. Toplamda 1.006 çiftçi, birbirinden farklı 111 bitkisel ürün için toplamda 3.301 adet ürün bildirmiştir. Dolayısıyla bir çiftçinin **aynı yıl içerisinde ürettiği farklı bitkisel ürün sayısı ortalama 3** olarak **ölçülmüştür**³. Bu sayı hem KKB 2019 Saha Araştırması’nda, hem de 2020’nin ilk 6 ayında 106 binin üzerinde kredi başvurusu yapılan TARDES’te aynıdır.

Saha araştırmasına katılan her on çiftçiden dördü **buğday**, üçü **mısır** ekmektedir. Sebzelerde **domates**, meyvelerde ise **üzüm** ilk sırayı almıştır. 2019 ile karşılaştırıldığında, ilk üç sıranın (buğday, mısır, arpa) değişmediği, oran dağılımlarında birçok üründe çok önemli farklılıklar olmadığı, geçen yıl ilk 20’de olan 16 adet ürünün bu yıl da listeye benzer sıralarda girdiği gözlenmiştir. Buna karşın **patates, soğan, kavun ve hıyarın (salatalık)**, bu yıl ilk 20’den daha aşağı sıralara düştüğü gözlenmiştir. Bunların yerine elma, fındık, ceviz ve karışık sebze ilk 20’ye girmiştir. Bu yıl ilk 20’ye giren elma, fındık ve cevizde ülke bazında ciddi bir artış söz konusu değildir. “**Karışık sebze**” ise taze olarak satılan sebzelerde fiyat ve pazarlama risklerinin son yıllarda artması nedeniyle çoklu ürün (5-10 ve daha fazla sayıda çeşit) eken çiftçilerin artmasından dolayı, bu saha araştırmasında ilk defa tanımlanmış bir ürün grubudur. Fakat asıl değişiklik patates, soğan ve kavunda olmuştur. 2018’in sonlarından itibaren aşırı yükselen patates ve soğan fiyatlarına istinaden kamu tarafından yapılan sıkı fiyat takibi ve ardından 2020 yılı Ocak ayında bu iki ürünün ihracatına getirilen “ön izin” şartının patates ve soğan ekilişlerini aşağı yönlü etkilediği tahmin edilmektedir.

Kavunun ise geçen yıl fiyatı çok düşmüş ve bu yıl tarımsal piyasalarda sık görülen **örümcek ağı teoremine** yakalanmış durumdadır. Aynı durum karpuzda da söz konusudur. 2019 saha araştırmasında 11. sırada olan karpuz, bu yıl 14. sıraya gerilemiştir. Bu iki üründeki üretim azalışının 2020 fiyatlarını yükselttiği, sahada gözlenmektedir. Bu nedenle iki üründe, önümüzdeki yıl üretim artışı ve fiyat düşüşü yaşanması olasıdır.

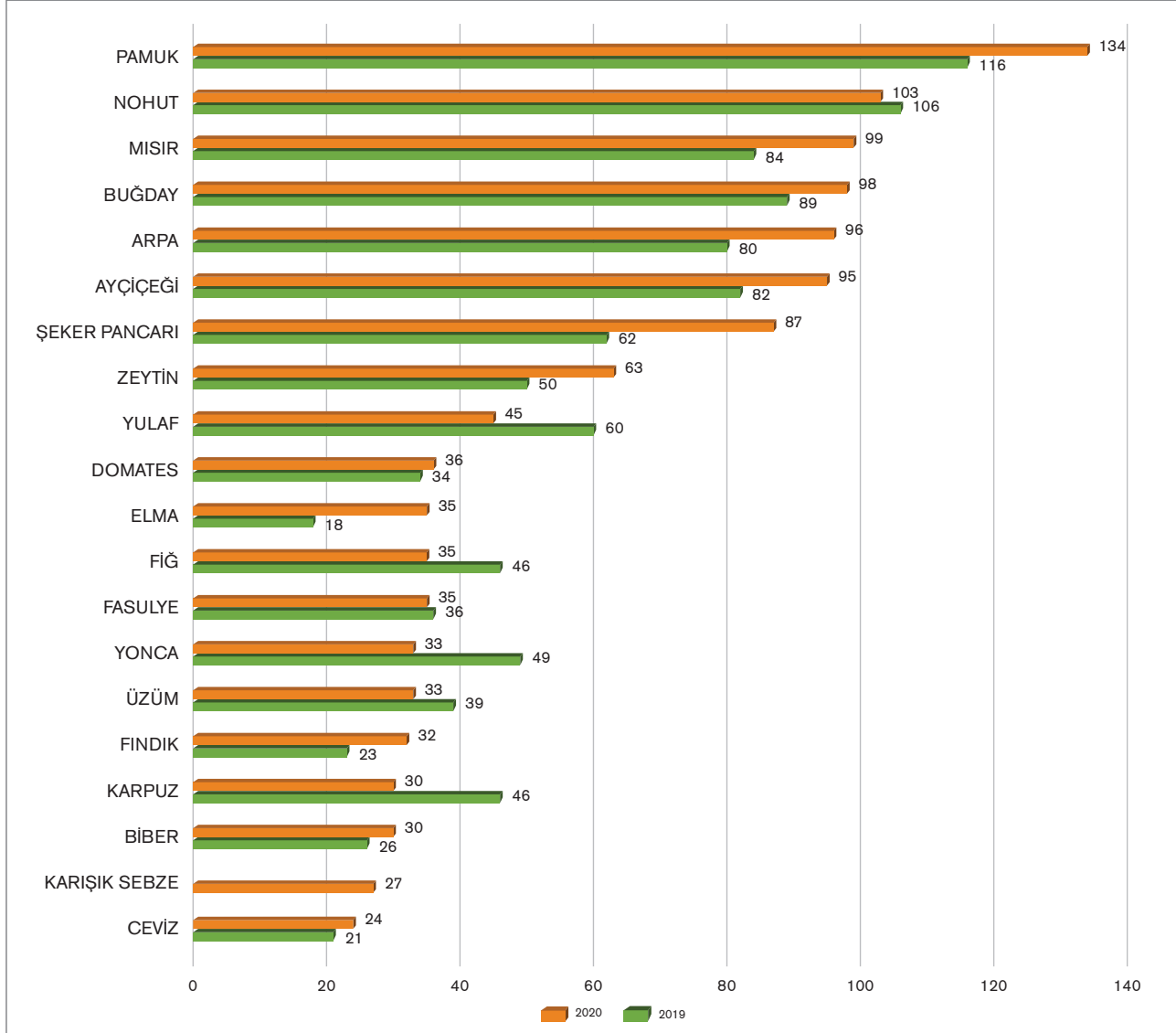
Oran dağılımında dikkat çekici değişikliklerden birisi **mısır ve pamuk** arasında olmuştur. Bilindiği üzere, Türkiye’de pamuk ekiminin en önemli alternatifi (rakibi) mısırdır. Pamukta geçen yıl başa baş noktasına kadar gerileyen kârlılık, değişen destekleme sistemi (uydu görüntüsü ile kontrol), bununla birlikte koronavirüs pandemisi sürecinde tahıl ve yem bitkilerine artan talep, pamuk ekilişi bildiren çiftçi oranını 2019’daki %7,3’ten 2020’de %4,9’a düşürürken, mısırı %20,6’dan %33,2’lere yükseltmiştir. Elbette araştırmanın rastgele yöntem ile yapılıyor olması oranların gerçek değeri konusunda kesin hüküm koyulmasına şimdilik engel olmaktadır.

Fakat sektörde zaten beklenen pamukta azalış ve mısırdaki artış trendini ispat açısından araştırma çok önemli bir veri elde etmiştir. Araştırmada domates ve üzümde gerçekleşen değişikliğin örneklem değişikliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Son olarak saha araştırmasında bildirilen ilk 20 ürün ve bu ürünlerin sıralaması, KKB’nin TARDES sistemi ile çok benzer durumdadır. Bu yıl TARDES aracılığıyla kredi talep edilen ilk 20 ürün listesi ile aradaki tek fark karpuz ve fındık olmuştur. Bu ürünlerin yerine TARDES’te ilk 20’ye kiraz ve soğan girmiştir. Nitekim kiraz ve soğan TARDES’te 19. ve 20. sırada iken, saha araştırmasında 21. ve 30. sıradadırlar.

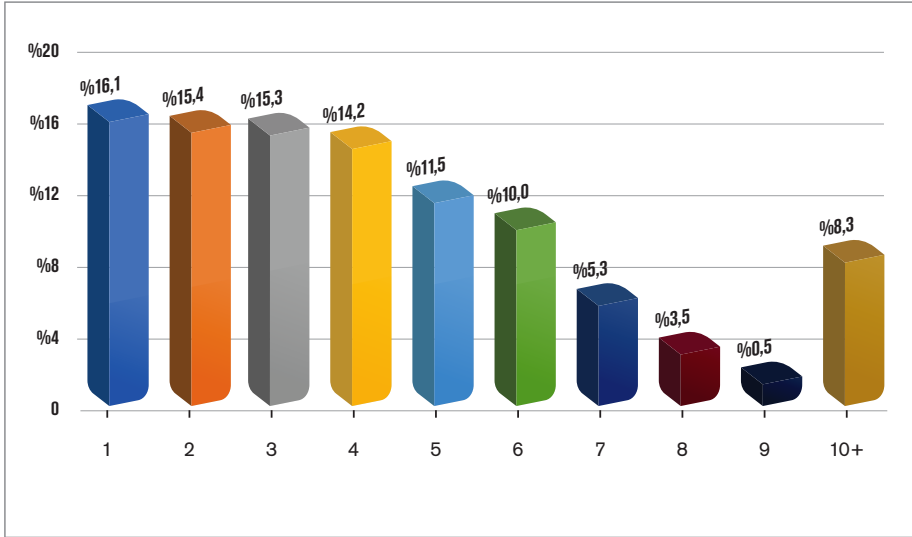
Şekil 6:
2020’de Üretildiği Bildirilen İlk 20 Ürünün Toplam Çiftçi Sayısındaki Payı (%)

Çiftçilerin en çok tercih ettiği ilk 20 ürünün çiftçi başına ortalama ekiliş alanı ise aşağıda sunulmuştur (Şekil 7). Pamuk 134 dekar ile geçen yıl olduğu gibi ilk sırayı alırken, bunu nohut, mısır ve buğday takip etmiştir. Beklendiği gibi meyve ve sebzelerin ortalama ekilişleri, hububat ve endüstriyel bitkilerden daha küçüktür ve zeytin hariç tamamı 50 dekarın altındadır. Geçen yıl ile karşılaştırıldığında ortalama ekiliş büyüklükleri arasında çok büyük farklılıklar olmadığı, fakat tarla bitkilerinin (hububat, endüstriyel bitkiler) ortalama ekiliş alanlarında %10-20 arasında artış görülürken (nohut hariç), sebze ve meyvelerde benzer oranlarda düşüslere rastlanmıştır. Bu durum mekanize (makinelere yoğun kullanıldığı) ürünlerin ortalama ekiliş alanlarında artış, emek-yoğun (işçiliğin yoğun kullanıldığı) ürünlerde ise azalış olarak yorumlanabilecektir. Saha araştırmalarında “tarım işçiliği”ne yönelik problemlerin artış trendinde olduğu dikkate alındığında, bu sonuç anlamlı bulunmuştur.

Şekil 7:
2020'de Üretildiği Bildirilen İlk 20 Ürünün Çiftçi Başına Ekiliş Alanı Ortalaması (dekar)

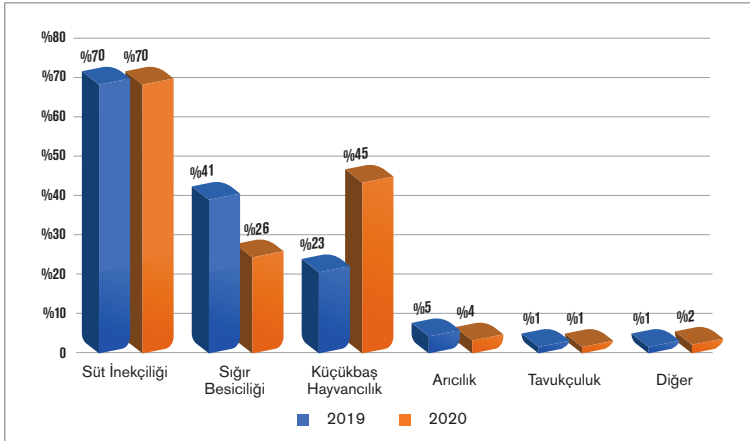
Katılımcılara “**Son 3 yıl içerisinde kaç farklı bitkisel ürün yetiştirdiniz?**” sorusu yöneltildiğinde, cevapların yoğunluğu 1-4 ürün arasında oluşmuş, ortalama ürün sayısı ise 4 farklı ürün olarak ölçülmüştür. Bu ortalama, 2019'da yapılan araştırma ile aynıdır. Çiftçilerin “aynı yıl içerisinde” yetiştirdiği ürün sayısı 3 iken, son 3 yıl sorulduğunda bu sayısının 4'e çıkması Türk çiftçisinin ortalamada 3-4 ürünü aynı anda ya da münavebeli (dönüşümlü) olarak yetiştirdiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 8:
Son 3 Yıl İçerisinde Yetiştirilen Farklı Bitkisel Ürün Sayısı

Hayvancılık yapan işletmelere, yetiştirdikleri hayvan çeşidi sorulduğunda %70'inin süt sığırı, %41'inin besi sığırı, %23'ünün ise küçükbaş hayvan yetiştirdiği gözlenmiştir. Bu üç ana hayvancılık çeşidini arıcılık ve tavukçuluk takip etmiştir.

Geçtiğimiz yıl ile karşılaştırıldığında besi sığırı yetiştiricisi oranının arttığı, küçükbaş yetiştiricisinin ise azaldığı görülmektedir. Bu durumun rastgele yapılan çiftçi seçiminden kaynaklandığı düşünülmektedir. Keza raporun başında (Şekil 2), bu yıl görüşülen çiftçilerde hayvancılık yapan sayısının azaldığı belirtilmiştir. Azalan sayının daha çok küçükbaş yetiştiricilerden kaynaklanması aşağıdaki dağılımın küçükbaş aleyhine değişmesine yol açmıştır.

Şekil 9:
Hayvancılık Çeşidinin Katılımcı Sayısına Oranı

Tavukçulukta bu yıl, geçen yıldan farklı olarak sadece ticari ölçekte tavukçuluk yapan işletmeler ankete dahil edilmiş, bahçesinde aile için tavuk yetiştiren çiftçiler bu kez kapsama alınmamıştır⁴. Bu nedenle tavukçuluk yapan çiftçi sayısı hayvancılık yapan tüm işletmeler içinde sadece %1, ankete katılan tüm işletmeler içinde ise %0,4 pay almıştır. Bu oranlar Türkiye'deki kayıtlı tavukçuluk işletme sayısı ile de uyumludur⁵. "Diğer" kategorisindeki az sayıdaki hayvan yetiştiricisi manda, kaz ve ördek bildirmiştir.

Katılımcılardan, yetiştirdikleri hayvanların sayısı da toplanmış ve çiftçi başına ortalamalar Tablo 2'deki gibi oluşmuştur.

Hayvancılık tipi	Çiftçi sayısı	2019 ortalama hayvan sayısı	2020 ortalama hayvan sayısı ⁶
Süt inekçiliği	286	26 adet (süt ineği)	30 adet (süt ineği)
Sığır besiciliği (etlik)	167	58 adet	51 adet
Küçükbaş (koyun-keçi)	95	91 adet	210 adet
Arıcılık	19	49 adet (kovan)	68 adet (kovan)

Tablo 2:
Hayvancılık Tipine Göre Çiftçi Başına Hayvan Sayısı Ortalaması

Türkiye’de her ölçekte süt inekçiliği yapan işletmelere rastlamak mümkündür. Geleneksel olarak kendi ailesi ve kırsal pazar için üretim yapan ve 1-9 arası hayvana sahip mikro aile işletmeleri hâlâ yoğunluktadır, fakat azalmaktadır. Nitekim 2019 yılında yapılan saha araştırmasında **10 ve daha az sayıda sağmal inek sahibi** olduğunu belirten yetiştiriciler toplamın %51’ini oluştururken, bu yıl bu oran %47’ye düşmüştür. Özellikle 2005 yılında Avrupa Birliği ile başlayan tam üyelik müzakere süreci, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılıkta ölçek ve kaliteyi artırmak için genel bir politika ve strateji oluşmasını tetiklemiştir. Bu süreçte tasarlanan ve kurulan damızlık yetiştirici ve süt birlikleri, ulusal hayvancılık ve süt kayıt sistemleri, soğuk zincir ve sütte kaliteyi esas alan destekleme politikası işletme bazında ortalama hayvan sayısının artışını da sağlamaktadır. Türkiye’de kayıt altındaki toplam sığırın yaklaşık yarısını barındıran damızlık yetiştirici birliklerine kayıtlı işletmeler ana faaliyet olarak ve daha ekonomik (ticari) ölçeklerde süt inekçiliği yapmaktadır.

Bu işletmelerdeki ortalama dişi hayvan sayısı 2019 itibarıyla **33’tür**⁷. Nitekim Tarım ve Orman Bakanlığı’nın istatistiklerine göre Türkiye’deki süt işletmelerinde yoğunluk 20-49 hayvan kapasitesi olan işletmelere kaymış durumdadır⁸. Saha araştırmasında elde edilen ortalama 30 inek, Türkiye’deki tipik işletme tiplerinin örnekleme girdiğini göstermektedir. 2019 saha araştırmasında yakalanan ortalama sayı ise 26’dır.

Besi sığırı işletmelerinde ortalama 51 hayvan, küçükbaş işletmelerinde ise 210 adet koyun-keçi bulunmuştur. Beside geçen yıl yakalanan sayıya (58 sığır) yakın bir ortalama elde edilirken, küçükbaşta geçen yıl yakalanan 91 sayısından, bu yıl çok daha yüksek bir ortalama erişilmiştir. İşletme başına koyun-keçi sayısının, bu yılki saha araştırmasında yükselmesi, veri toplanan küçükbaş işletme sayısının (95 işletme) geçen yıla göre (252 işletme) düşmesine bağlanmaktadır. Türkiye’de TÜİK istatistiklerine göre toplam 48,5 milyon koyun-keçi bulunmaktadır ve kayıtlı işletme sayısı 430 bindir. Küçükbaş hayvanların yaşam döngüsü kısa olduğundan işletmelerdeki tüm hayvanlar kaydedilmemektedir.

Buna rağmen işletmelerin çoğunun kayıtlı olduğu dikkate alınacak olursa Türkiye’de işletme başına ortalama küçükbaş sayısının 113 civarında olması beklenebilecektir. Bu konuda daha sağlıklı bir analize ulaşmak için, ilerleyen yıllardaki saha araştırmaları takip edilecektir.

Çiftçilerin yetiştirdikleri bitkisel ürünleri tercih etmede etkili olan dinamikleri anlamak üzere “ürün seçerken” hangi faktörleri dikkate aldıkları sorulmuştur. Çoktan seçmeli bu soru “en fazla beş” tercihle sınırlandırılarak, her katılımcının en çok ihtiyaç duyduğu alanları işaretlemesi ve böylece daha nitelikli bir sonuca ulaşılması sağlanmıştır. Toplanan cevaplar katılımcı sayısına bölüldüğünde, en çok tercih edilen seçenek “**önceden bildiğim, alıştığım ürün**” (%59) olmuştur. Bunu “**alıcısı çok, satışı hızlı olan ürün**” (%36), “**fiyatı iyi olan ürün**” (%35) ve “**hayvanlarımın yiyeceği ürün**” (%31) takip etmiştir.

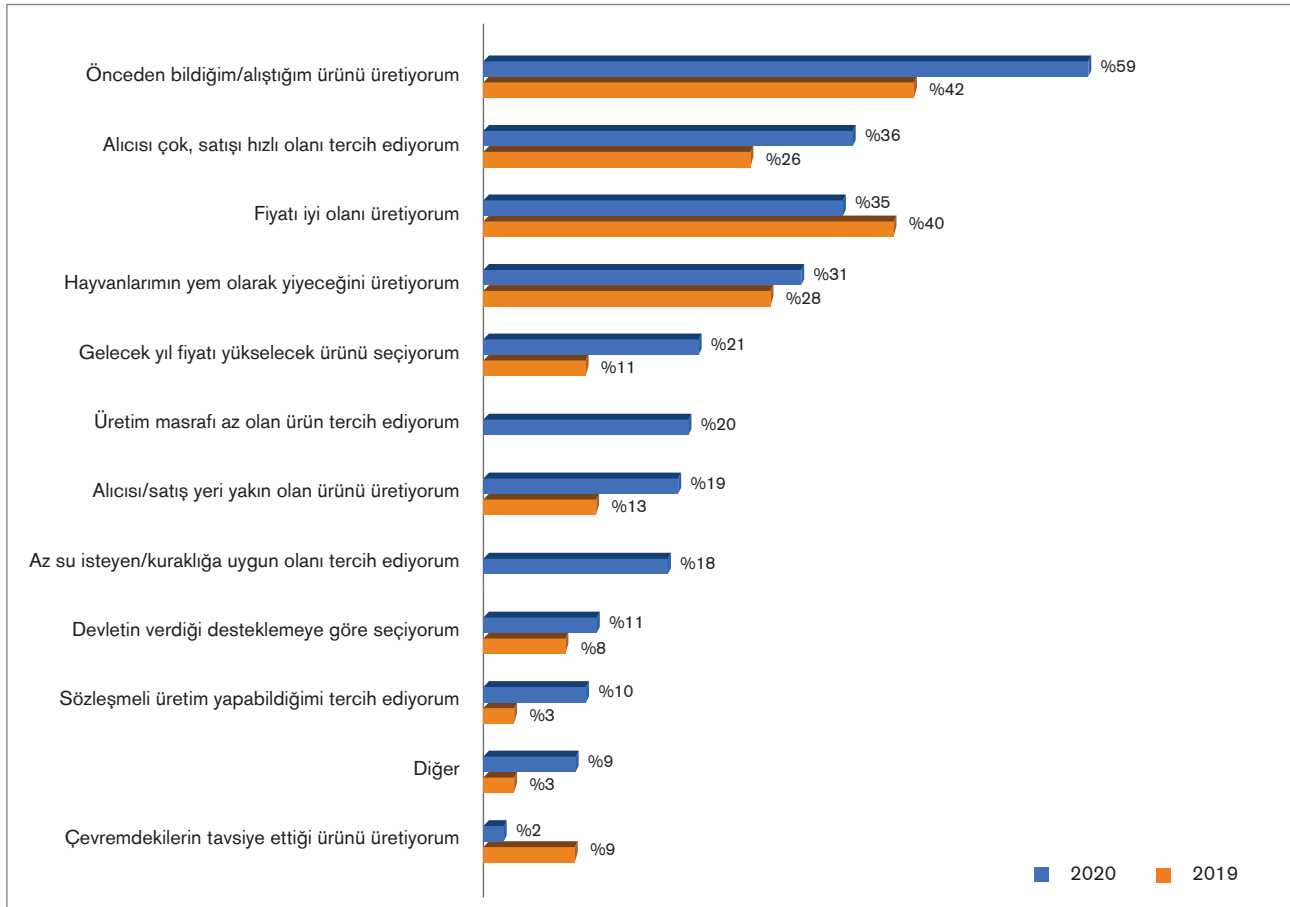

Geçen yıla göre, hem ilk tercih edilen seçenek hem de ilk 5 seçenek değişmemiştir. 2019 saha araştırmasında “alıcısı çok” ve “satışı hızlı” cevapları ayrı ayrı sunulduğundan, 2020 araştırmasının ilk dört tercihi 2019 araştırmasının ilk beşini oluşturmaktadır. “Alıcısı çok” ve “satışı hızlı” seçeneklerinin geçen yılı oranları (ayrı ayrı %22, birlikte %26) ve bu cevapları seçen çiftçiler neredeyse aynı olduğundan, bu yıl bu iki cevap birleştirilerek çiftçilere tek seçenek olarak sunulmuştur. Bu yılki araştırmada çarpıcı olan nokta ise, “alıcısı çok, satışı hızlı” seçeneğinin geçen yıl 4. ve 5. sırada tercih edilirken, bu yıl 2. sıraya yükselmiş olmasıdır. Bu durum çiftçilerin “pazarı geniş” olan ürünleri önceliklendirdiğine işaret etmektedir. Koronavirüs pandemisinin, bu yönelimi artırdığı düşünülmektedir. Bu konuda araştırmada elde edilen bir diğer bulgu, ilerleyen kısımlarda sunulacaktır.

Yukarıdaki cevapları “gelecek yıl fiyatı yükselecek ürün” (%21) seçeneği takip etmiştir ve bu seçeneğin bu yıl yakaladığı oran, geçen yılın (%11) neredeyse iki katıdır. Her ne kadar “fiyatı iyi olan ürün” hâlâ yüksek bir orana (%35) sahip olsa da, geçen yıla göre çiftçilerin bu yıl ürünlerde “gelecek” (beklenti/tahmin) fiyata daha fazla odaklandığı anlaşılmaktadır.

Geçtiğimiz yıl “Diğer” seçeneği altında çiftçilerin ankette görmeden kendiliğinden ve çokça dile getirdikleri/ yazdıkları “masrafı az olan ürün” ve “kuraklığa uygun/az su isteyen ürün” seçenekleri bu yıl ankette yeni iki şık olarak eklenmiştir. Bu yeni seçeneklerden “masrafı az olan ürün” çiftçilerin %20’si, “kuraklığa uygun/az su isteyen” ise %18’i tarafından tercih edilmiştir. Bu durum her iki seçeneğin gelecekteki araştırmalarda da korunması gerektiğini göstermektedir.

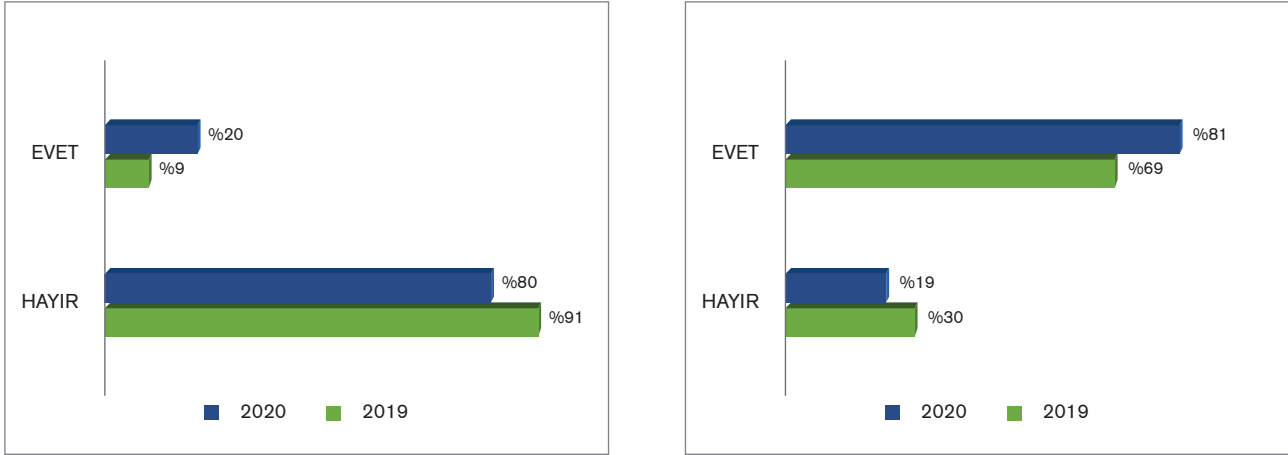
“Desteklemeye göre” ve “sözleşmeli üretebildiğim” seçenekleri geçen yıl da olduğu gibi son sıralarda yer almıştır. “Diğer” seçeneği altında çiftçilerin sık belirttikleri tercih dinamikleri sırasıyla “münavebede izin verilen ürün” (%3), “iklimime/coğrafyama/toprağıma uygun ürün” (%2), “üretimi kolay, işçiliği az ürün” (%1), “verimi yüksek/kaliteli çeşit” (%1) olmuştur.

Şekil 10:

“Ürün Seçerken Neye Göre Karar Veriyorsunuz?” Sorusuna Çiftçi Başına Verilen Cevap

Katılımcı çiftçilere son 3 yılda hiç **sözleşmeli üretim** yapıp yapmadıkları sorulduğunda çiftçilerin sadece %20'si "Evet" demiştir. "Evet" diyenlerin %81'i ise sözleşmeli üretimden memnundur. Geçtiğimiz yıla göre her iki soruda da "Evet" diyenlerin oranı yükselmiştir.

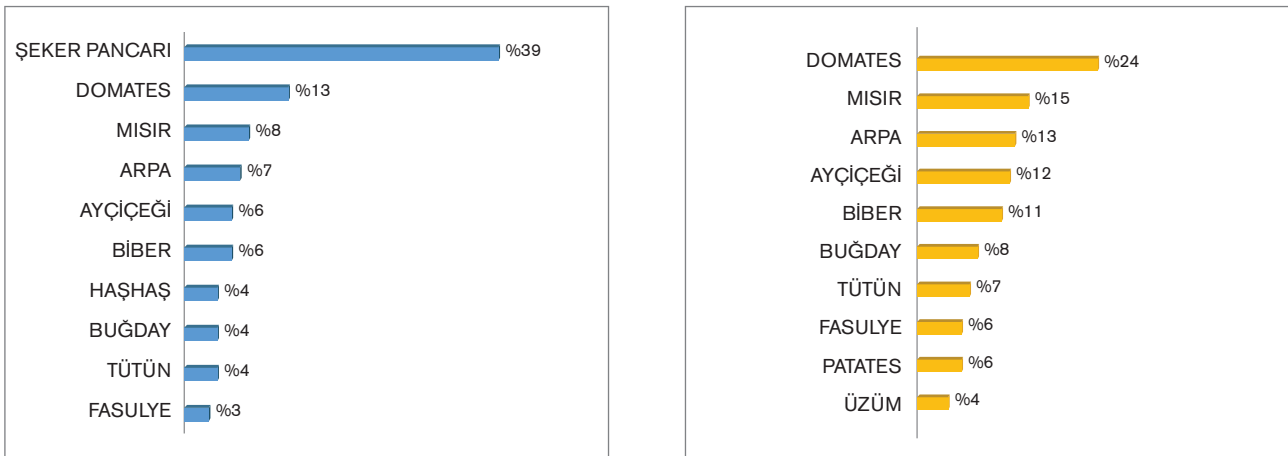

Şekil 11:
Sözleşmeli Üretim Yapan Çiftçiler ve Bu Üretimden Memnuniyet Seviyeleri

Sözleşmeli tarım yaptığını söyleyen üreticiler; 34 bitkisel, 1 hayvansal ürün (süt) olmak üzere toplamda 35 farklı ürün için sözleşme yaptıklarını belirtmişlerdir. Üreticilerin çoğunluğu, geçen yıl olduğu gibi, ürün olarak sözleşmeli ekimin zorunlu olduğu **şeker pancarını (%39)** bildirmiştir⁹. Bu ürünü salça, konserve, kurutmalık sebze sanayisinin ihtiyacı için üretilen **domates (%13)** takip etmiştir. Listedeki hububat ürünleri (mısır, arpa, buğday) daha çok tohumluk üretim amacıyla tohum şirketleri için ekilmektedir.

Haşhaş ise şeker pancarında olduğu gibi yasa gereği sadece sözleşmeli ve izinli ekilebilmektedir. Tütün ekimi de her ne kadar yasa ile düzenlenmiş olsa da Türkiye'de üretimin hâlâ yaklaşık %15'i sözleşmesiz ekilebilmektedir¹⁰. Sözleşmeli ilk 10 ürün listesindeki 8 ürün geçen yıl ile aynıdır.

Bu yıl "pamuk" ve "çeltik" çıkmış, bu ikisinin yerine listeye "tütün" ve "fasulye" girmiştir. Aşağıda, yasal olarak sözleşmenin zorunlu olduğu şeker pancarı ve haşhaş çıkarıldıktan sonra oluşan ilk 10 sözleşmeli ürünün oran dağılımı ayrıca gösterilmiştir.

Şekil 12:
Sözleşmeli İlk 10 Ürün ve Şeker Pancarı ve Haşhaş Hariç Sözleşmeli İlk 10 Ürün

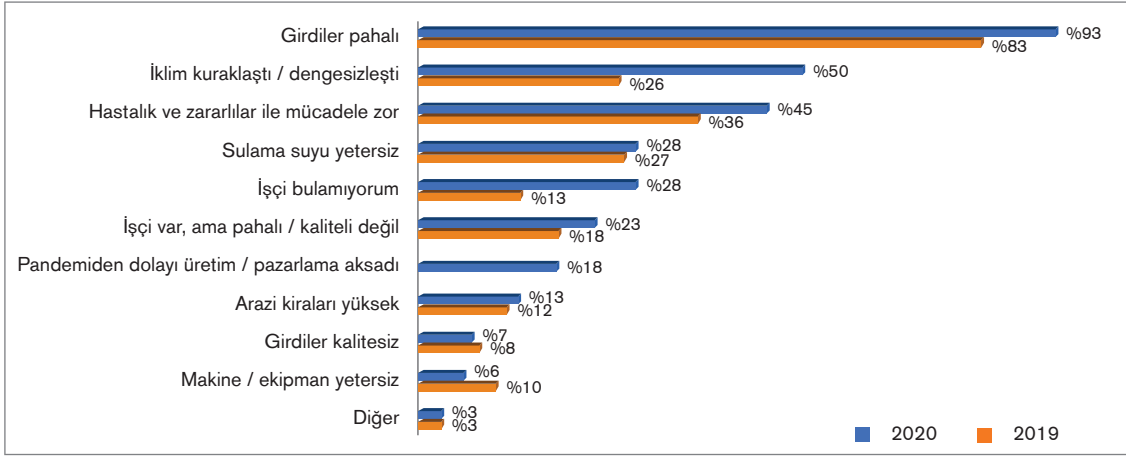

2.3. Çiftçilerin Sektörel Sorunları

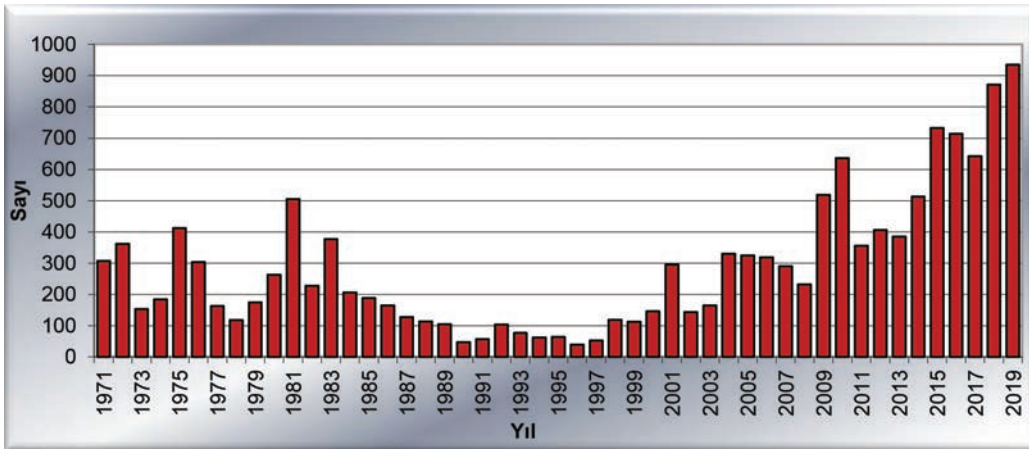
Saha araştırmasında çiftçilere “tarımsal üretim esnasında” ve “üretimden sonra” olmak üzere yaşadıkları sorunlar, iki aşama için farklı şekilde sorulmuştur. Tarımsal üretim faaliyetleri esnasında karşılaşılan sorunların özeti Şekil 13’te sunulmuştur. Sorun seçiminde çiftçilere birden fazla seçenek imkânı tanınmış, fakat cevapların, sorunu daha güçlü şekilde temsil edebilmesi açısından çiftçi başına en fazla beş adetle sınırlandırılmıştır. Verilen cevaplar herhangi bir sorun bildiren toplam çiftçi sayısına bölünerek, ilgili oranlar elde edilmiştir.

Çiftçilerin en çok bildirdiği sorun, geçen yıl da olduğu gibi “**Girdi pahalılığı**”dır (%93). Fakat bu şıkkı tercih edenlerin oranı geçen yıl %83 iken, bu yıl 10 puan artmıştır. Bu yıl en dikkat çekici sonuçlardan birisi “**İklim ve kuraklık**” problemlerinin, geçen yıla oranla neredeyse iki kat fazla çiftçi tarafından seçilerek ikinci sıraya yükselmesidir. “**Hastalık ve zararlılar**” %36’dan %45’e yükselmesine rağmen bu yıl üçüncü sıraya kaymıştır. Meteoroloji Genel Müdürlüğü’nün 2019 yılının geneli ve 2020 ilkbahar mevsimine ilişkin analizleri sahadan gelen bu sonucu doğrulamaktadır.

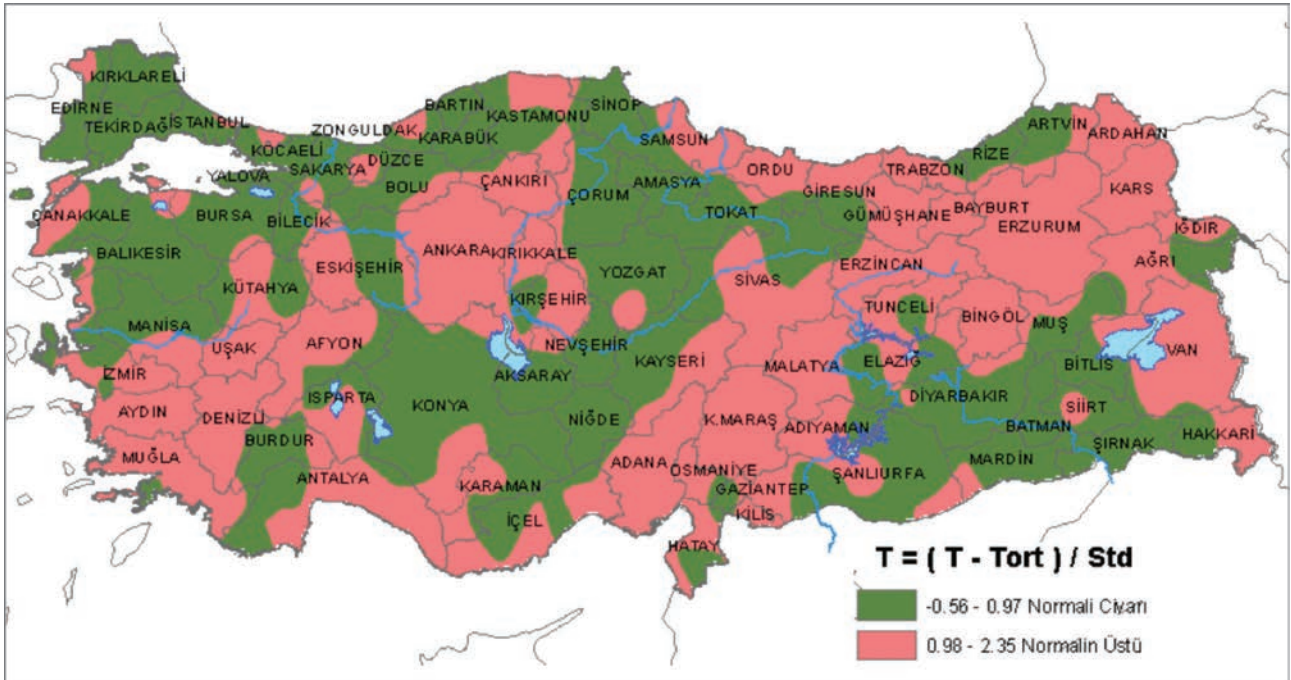
2019 yılında 935 ekstrem iklim olayı (şiddetli yağış, sel, fırtına, don, dolu vb.) yaşanmış ve bu açıdan tarihî bir zirve yaşanmıştır (Şekil 14). 2020 yılına ilişkin ekstrem olaylar analizi henüz yayınlanmamış olsa da, 2020 ilkbahar mevsiminde Türkiye’nin birçok yerinde normalin üstünde sıcaklıklar yaşandığına ilişkin grafik, Şekil 15’te yer almaktadır.

Şekil 13:
Çiftçilerin Üretim Esnasında Yaşadıkları Sorunların Çiftçi Sayısına Oranı

Şekil 14:
Türkiye'de Yıllık İklimsel Ekstrem Olayların Sayısı (Meteoroloji Genel Müdürlüğü)

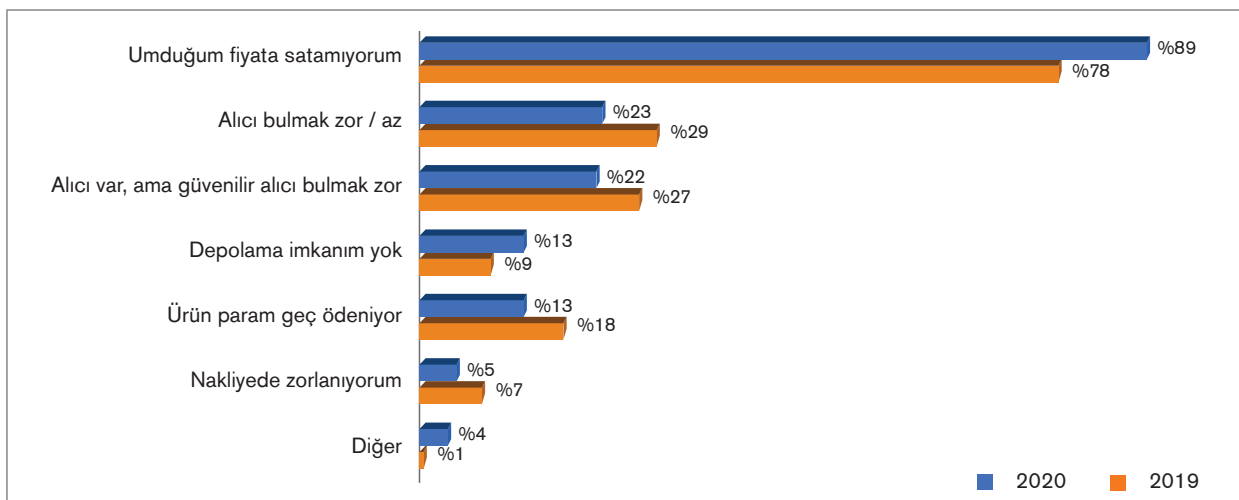
Şekil 15:
2020 İlkbahar Ortalama Sıcaklık Anomalileri Haritası (Meteoroloji Genel Müdürlüğü)

“İşçi bulamama” sorunu geçen yıla göre rekor kırarak “sulama suyu” problemi ile aynı seviyeye ulaşmıştır. Bu yıl koronavirüs pandemisinin işçi tedariki ve maliyeti sorununu artırdığı düşünülmektedir. İşçi sorunlarının gelişimi ve kalıcılığının önümüzdeki yıllarda da izlenmesi gerekmektedir. Bilindiği üzere tarım işçisi açığı son yıllarda Suriye, Afganistan ve Gürcistan uyruklu göçmenlerle telafi edilmeye çalışılmaktadır. Son yıllarda daha az işçilik gerektiren ürünlere (tahıl, endüstriyel bitkiler) ve makineli tarıma kayışın önemli nedenlerinden birisinin de işçi tedarik problemi olduğu sahada gözlenmektedir.

Bu yıl seçeneklere **koronavirüs pandemisi** dolayısıyla yaşanabilecek üretim-pazarlama problemleri de eklenmiş ve çiftçilerin %18'i (179 çiftçi) bu yönde bildirimde bulunmuştur. Sahada gözlenen dikkat çekici bir husus, pandemiden etkilendiğini söyleyen çiftçilerin büyük bir kısmının (%39), hayvancılık yapan işletmeler olmasıdır. Bu işletmeler pandeminin ilk zamanlarında veterinerlere ulaşma, yem satın alma, hayvan taşıma, hayvan kestirme veya süt teslimi gibi konularda zorlandıklarını belirtmiştir.

“Yüksek arazi kiralari”, “kalitesiz girdi” ve “yetersiz makine-ekipman”, geçen yıl olduğu gibi son üç sırayı paylaşmış, fakat bu yıl makine-ekipman yetersizliğinin oranı geçen yıla göre düşmüştür. “Diğer” seçeneğini seçen çiftçiler (%3), daha çok “veteriner hizmetlerinin pahalı olmasını”, “desteklemenin yetersizliğini” veya “finansman sorunlarını” belirtmiştir. Görüşülen çiftçilerin %4'ü (38 çiftçi) herhangi bir sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdir, sadece 1 çiftçi ise bu soruya cevap vermekten kaçınmıştır¹¹.

Sektörel sorunların ikinci aşaması olarak, çiftçilerin “**üretimden sonra**” karşılaştıkları problemlerin dağılımı aşağıda sunulmuştur (Şekil 16). Daha önceki sorularda olduğu gibi, çiftçilerden en önem verdikleri seçenekleri toplayabilmek için toplam sekiz seçenekten en fazla dördünü seçmeleri talep edilmiştir. Öncelikle, katılımcıların %29'unun “herhangi bir sorun yaşamıyorum” şikkını tercih ettiği belirtilmelidir. Bu oran hem geçtiğimiz yıl aynı şikkı tercih eden çiftçi oranından (%20), hem de “üretim esnasında” bir sorun yaşamadığını belirten çiftçilerden (%4) önemli ölçüde yüksektir ve sevindiricidir. Aşağıdaki grafikteki sorunlar en az bir sorun bildiren katılımcıların sonuçlarını yansıtmaktadır. Buna göre, çiftçinin üretim aşamasından sonraki sorunları öncelikle “**beklentinin altındaki satış fiyatı**” (%89) ve “**alıcı bulma**” (%23) veya “**güvenilir alıcı bulma**” (%22) üzerinde yoğunlaşmaktadır. “**Ürün param geç ödeniyor**” (%13) seçeneğinin de bir başka tür alıcı problemi olduğu düşünülürse, çiftçilerin hasat sonrası sorunlarının büyük kısmının beklendiği gibi “fiyat” ve “alıcılar” ile olan ilişkileri olduğu açıktır. Sıralamanın geçen yıl yapılan araştırmayla benzeşmesi, araştırmanın tutarlılık seviyesi açısından olumludur. Fakat “umduğum fiyat düşük” ile yukarıdaki grafikteki “girdiler pahalı” seçeneklerinin her ikisinin birlikte bu yıl daha da yükselmesi çiftçinin “kârlılık” kaygılarının gittikçe derinleştiğinin bir göstergesi sayılabilecektir. Bunun devamı olarak, çiftçinin girdilerde maliyet yönetimi becerisini, hasatta ise fiyat belirleme (pazarlık) gücünü artırabilecek doğrultuda etkin bir örgütlenme (kooperatifleşme vb.) içerisinde olup olmadığı hususlarında soru işaretleri doğurmaktadır.

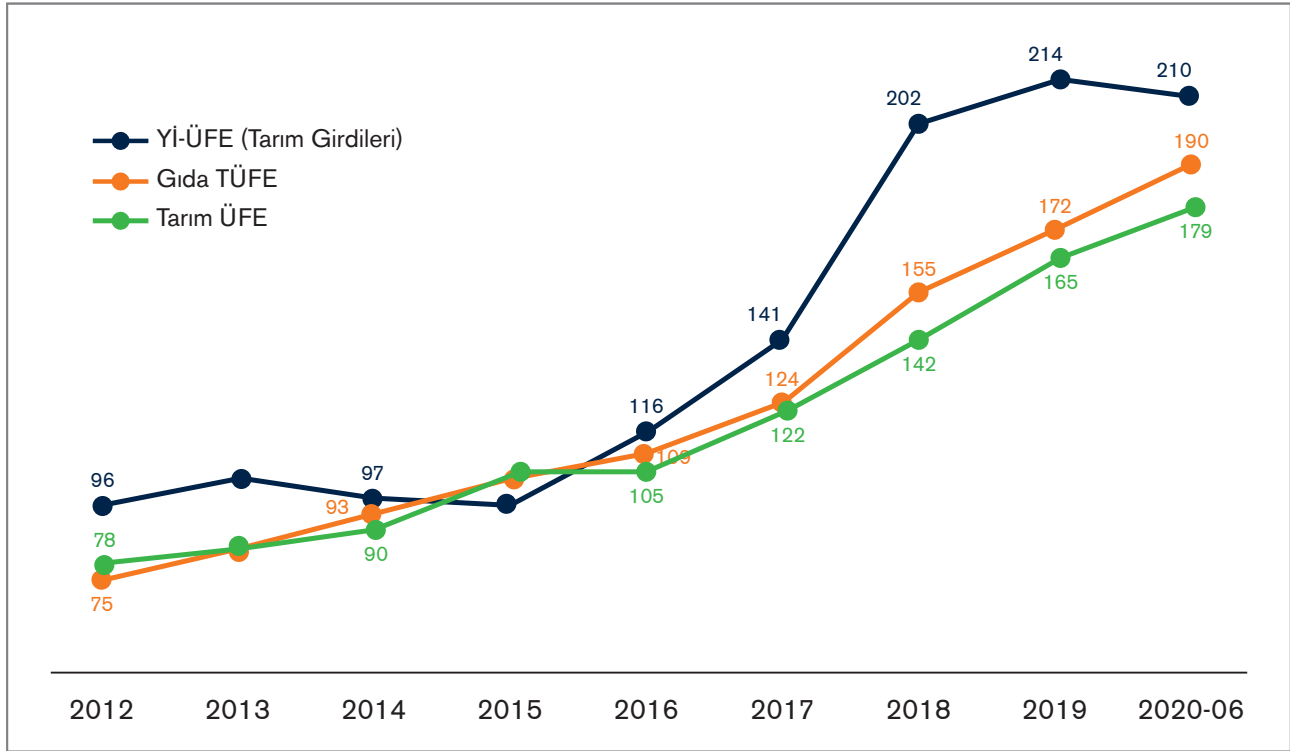

Şekil 16:
Çiftçilerin Üretimden Sonra Yaşadıkları Sorunların Çiftçi Sayısına Oranı

Anketlerde en yüksek oranı alan “yüksek girdi fiyatları” ile “düşük ürün satış fiyatları”, aşağıdaki grafikte ilgili resmî istatistikler bir araya getirilerek ulusal düzeyde irdelenmeye çalışılmıştır (Şekil 17). Bu amaçla Yurtiçi ÜFE sepetinden çiftçinin kullandığı 5 ana girdi kaleminin enflasyonu ile çiftçinin ürün satış enflasyonunu gösteren Tarım ÜFE yan yana getirilmiştir.

Çiftçinin “beklenti fiyat” algısında toplayıcıya/aracıya sattığı ürünün tüketiciler tarafından hangi fiyattan alındığı da etkili olduğundan, Gıda TÜFE diğer iki endeksin yanına üçüncü bir parametre olarak eklenmiştir. Elbette Gıda TÜFE'nin içerisinde işlenmiş ürünler de mevcuttur ve bire bir karşılaştırma ideal bir yaklaşım değildir. Fakat fiyat trendlerini anlamak açısından, bu üç endeksi yan yana getirmek, eldeki imkânlar açısından makul bir analiz kabul edilmiştir. Buna göre, özellikle son iki buçuk yılda çiftçinin girdi enflasyonu, ürün satış enflasyonunun çok altında kalmıştır.

Bununla birlikte, çiftçinin ürün satış fiyatındaki artışlar tüketicinin alış fiyatlarındaki artıştan da düşüktür. Sevindirici bir gelişme olarak, 2020 yılının ilk yarısında özellikle enerji ve enerjiye dayalı girdilerdeki fiyat artışının yavaşlaması sonucu aradaki makas azalmaktadır. Keza, bu yıl hükümetin fiyatta belirleyici olduğu ürünlerde de tüketici enflasyonunun önemli oranda üzerinde fiyatlar açıklanmıştır. Yeni üretim sezonunda çiftçilerin kârlılığını baskı altına alacak ölçüde beklenmedik olumsuz gelişmeler (doğal afet, kur şoku vb.) olmaması hâlinde, gelecek yıl çiftçinin girdi ve satış fiyatları konusundaki olumsuz tercihlerinde düşüşler olabilecektir.

Şekil 17:

Çiftçi Girdi Alış, Çiftçi Ürün Satış (Tarım ÜFE), Tüketici Gıda Alış (TÜFE) Fiyat Endeksleri

Kaynak: TÜİK

* Gıda TÜFE ve Yurtiçi ÜFE'nin 2003=100 olan baz yılı, Tarım ÜFE'nin baz yılı olan 2015=100'e göre yeniden hesaplanmıştır.

** Yurtiçi ÜFE sepetinden "tarım ve ormancılık makineleri", "petrol ürünleri (rafine)", "gübre ve kimyasallar (plastik, kauçuk dahil)", "zirai ilaçlar" ve "hayvan yemi" endekslerinin aritmetik ortalaması alınarak tarım girdileri enflasyonu hesaplanmıştır.

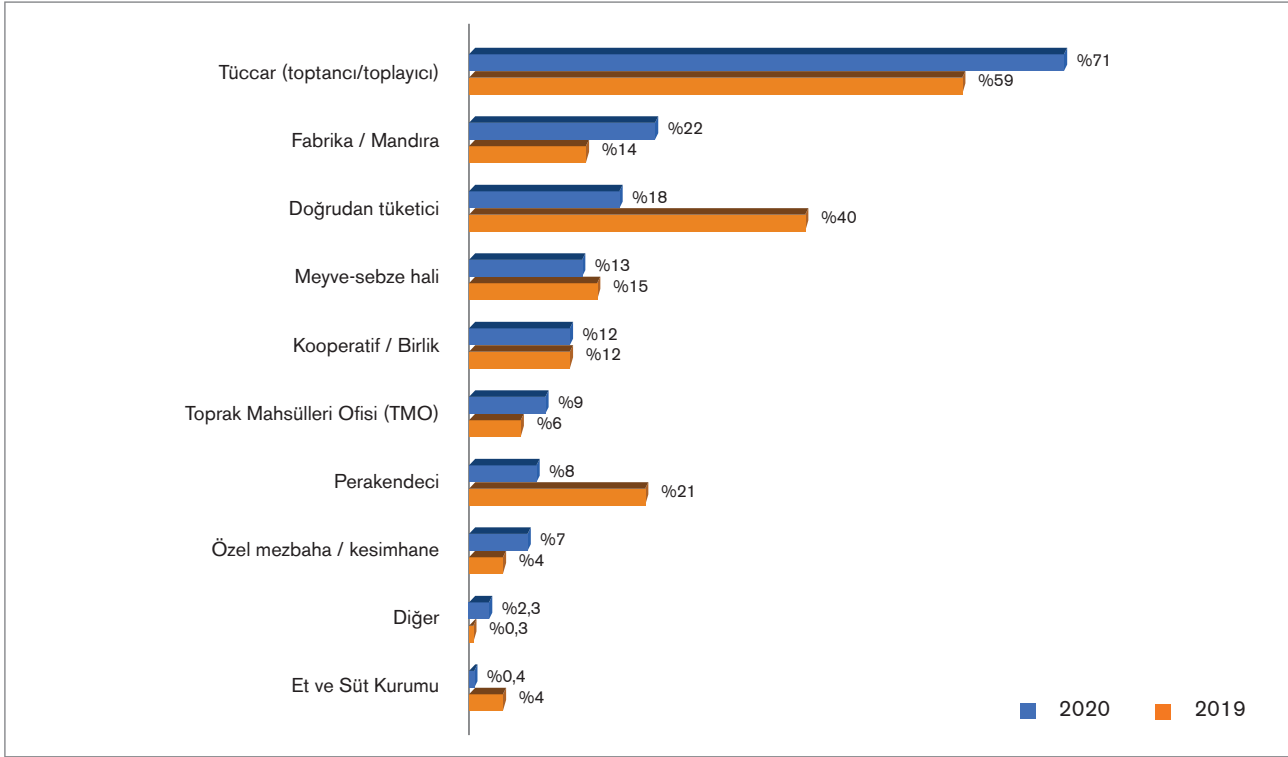
Son olarak, pazarlama sorunlarında “diğer” seçeneği (%4) altında çiftçiler daha çok “koronavirüse bağlı sorunlar”, “destekleme yetersizliği” ve “borçluluk/finansman sorunları nedeniyle ürünü erken satmak zorunda kalma” sorunlarını belirtmişlerdir.

2.4. Çiftçilerin Ürün Satış Kanalları, Tahsilat Yöntemleri ve Gelirleri

Tarım sektöründe her bir ürün ya da ürün grubunun mevcut kurulu bir değer zinciri bulunmaktadır ve bu zincirin içerisinde bu ürünleri çiftçilerden satın alan belirli alıcı tipleri bulunmaktadır (örn. besi hayvanı özel veya kamuya ait kesimhaneye satılacaktır). Alıcıların özellikleri ve sayısı her bir tarımsal ürün grubunun depolanma imkânı, tüketim şekli, işleme sanayi, tüketici pazarının büyüklüğü ve lokasyonuna göre şekillenmektedir. Çiftçiler ürün tipine ve kendi pazarlama bilgileri ve altyapılarına göre ürünlerini bazen bir toplayıcıya (aracıya) ya da işleyiciye, bazen ise doğrudan perakendecilere veya tüketicilere satabilmektedir. Bir çiftçi sezon içerisinde aynı ürünü birden çok tipte alıcılara da pazarlayabilmektedir. Dolayısıyla alıcı tipi bazen ürüne bağımlı olarak baştan belirlenmiş durumdadır, bazen de çiftçinin tercihine, kapasitesine ve becerisine göre şekillenmektedir.

Bu araştırmada Türkiye genelinde ürün ayırt etmeksizin çiftçilerin satış kanallarının dağılımını görebilmek için katılımcılara ürünlerini nereye sattıkları sorulmuş ve diledikleri kadar tercih seçmelerine imkân tanınmıştır. Belirtilen satış kanalları çiftçi sayısına bölündüğünde dağılım aşağıdaki gibi oluşmuştur (Şekil 18). Geçtiğimiz yıl olduğu gibi, bu yılda da çiftçilerin en büyük alıcısı ilk toplayıcılar olan **tüccarlar (aracılar)** (%71) olmuştur. Tarımsal coğrafyanın büyük, buna karşılık tarımsal işletmelerin küçük ve dağınık olduğu bir sektörde, bu durum çok doğaldır. Fakat dikkat çekici olan husus, bu yılki araştırmada tüccarın payının artmasının yanında, doğrudan perakendeciye veya tüketicie yapılan satışın azalmış olmasıdır. Bu sonucun bu yılki araştırmada hayvancılık işletmelerinin azalmış olması ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir, çünkü hayvansal ürünlerde doğrudan tüketicieye satışın oranı ülkemizde fazladır¹². Tarım ve Orman Bakanlığı 29 Nisan 2020'de, özellikle pandeminin tarımsal piyasalar üzerindeki stresini de hafifletmek üzere, çiftçilerin online olarak perakendeciye satış yapabileceği bir elektronik platformu (Dijital Tarım Pazarı, DİTAP) tanıtmıştır. Bu platformun işlerlik kazanması hâlinde zamanla aracı sayısının azalabileceği düşünülmektedir.

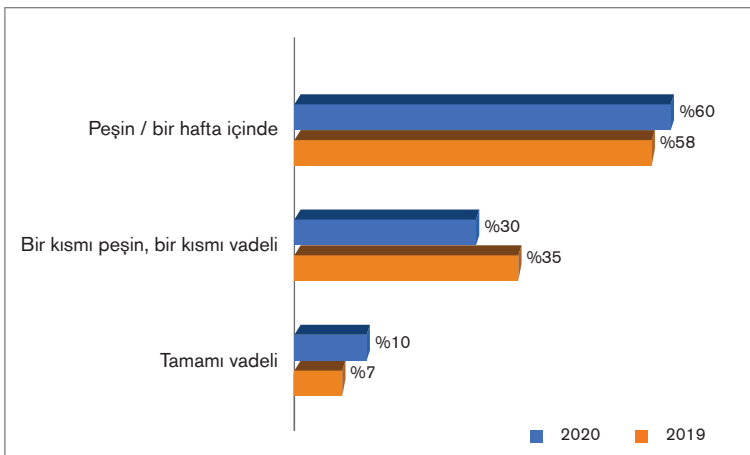

Şekil 18:
Çiftçilerin Ürün Satış Kanalları

Türkiye’de çiftçi üyelerinin ürünlerini satan tarım satış kooperatifleri ve ürünleri pazara sevk edebilen üretici birlikleri bulunmaktadır. Fakat tüm sektör dikkate alındığında çiftlikten ürün taşıma, depolama ve pazarlama fonksiyonlarının henüz az bir kısmı üretici örgütleri (kooperatifler/birlikler) tarafından yerine getirilmektedir. Buna bağlı olarak, bu örgütlerin saha araştırmasındaki payı da sınırlıdır (%12). Bu yılki araştırmada TMO’nun çiftçiden ürün alımında payı artmış (%9), ESK’nın payı ise azalmıştır (%0,4). Bu raporun yazımı aşamasında bu iki kurumun 2020 ilk yarı itibarıyla alım miktarları henüz bilinmiyor olsa da, 2019 Aralık ayı itibarıyla resmî istatistiklere göre TMO’nun yıllık alımlarının miktar olarak %45, değer olarak iki kat arttığı, ESK’nın ise alım miktarının ton olarak yarıdan daha fazla düştüğü bilinmektedir. Bu yılki araştırmada 2 puan artan “Diğer” satış kanalları, yukarıdaki soruda çiftçilerin belirttikleri tüm satış kanalları çiftçi sayısına bölündüğünde, çiftçi başına **ortalama 1,6 satış kanalına** ulaşılmaktadır. Bu sayı geçtiğimiz yılki araştırma ile yaklaşık aynıdır (1,7 kanal). Dolayısıyla, çiftçiler ürünlerini yaklaşık 2 farklı alıcı tipine pazarlamaktadır.

Çiftçilerin satış kanallarının tespitinden sonra, ürün bedellerini hangi vadelerde tahsil ettikleri sorulmuştur. Buna göre katılımcıların %60’ı alıcılardan ürün bedelini **peşin veya bir hafta içinde** tahsil ettiklerini belirtmişlerdir. Bazı ürünlerde (özellikle meyvelerde ve tütünde) görülebilen hasat öncesi toptan (kabala) satış da bu orana dahildir.

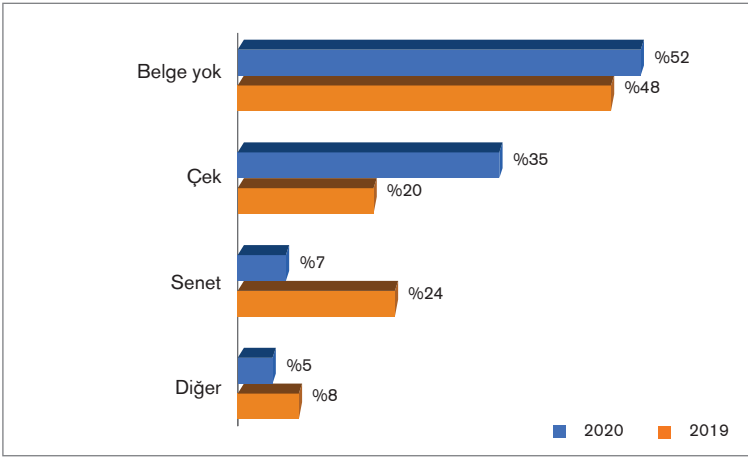

Şekil 19:
Çiftçilerin Ürün Bedeli Tahsilat Şekli

Tahsilat vadeleri açısından bu yılki araştırmada sıralama değişmemiş olsa da, tamamı peşin ve tamamı vadeli satışın (%11) az da olsa arttığı, bir kısmı peşin geri kalanı vadeli satanların oranının ise azaldığı (%30) görülmüştür. Geleneksel olarak, çiftçilerin çoğu üretim sezonu boyunca nakit veya kredili olarak borçlandıklarından dolayı, hasat sonrasında ürünlerini bir an evvel satarak nakit girişi sağlamayı tercih etmektedir. Peşin satışın diğer bir nedeni ise aşağıda analiz edilecek “alıcılara güven” problemidir.

Yukarıdaki soruda tamamen veya kısmen vadeli satış yapan ve toplam katılımcı sayısının %41’ini oluşturan çiftçilere alacakları için alıcılardan hangi alacak belgesini aldıkları sorulduğunda %52’si **herhangi bir evrak almadıklarını**, alıcının ödeme sözüne istinaden söz verilen tarihi beklediklerini belirtmişlerdir. **Çek** alanlar katılımcıların %35’ini, **senet** alanlar ise %7’sini oluşturmuştur. “Diğer” cevabı veren katılımcılar genellikle “teslim/kantar fişi” veya “sözleşme” cevabı vermiştir. Herhangi bir yasal alacak belgesi almadan satış yapmak çiftçiler açısından tahsilat ve dolandırıcılık riski anlamına gelmektedir. Senetle alışverişin Türkiye’de tarım dahil tüm piyasalarda azaldığı bilinmektedir, fakat geçen yıl çek kullanımında görülen artışın bir kısmının ve senetteki sert düşüşün bu yılki örneklerden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

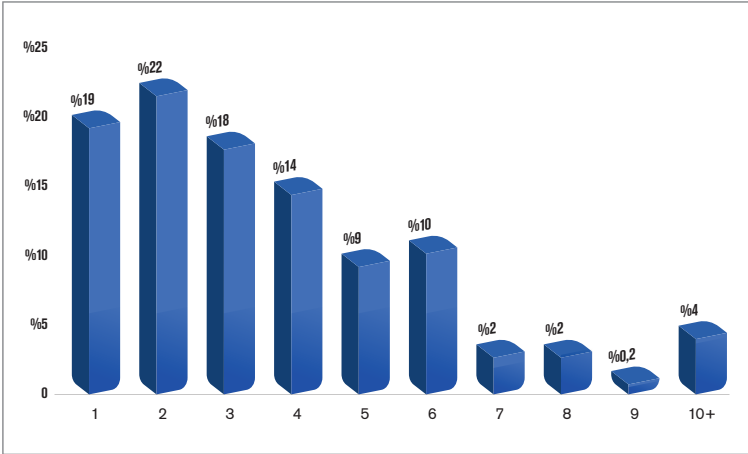
Şekil 20:
Tamamen veya Kısmen Vadeli Satış Yapan Çiftçilerin Alacak Belgesi Çeşidi

Ürün bedellerinin tamamını veya bir kısmını vadeli tahsil eden katılımcılara alacaklarını toplamda “kaç ayda” ve “kaç seferde” (parçada) tahsil ettikleri sorulmuştur. Katılımcılar bu soruları ortalama “**3,5 ayda**” ve “**2,6 seferde**” olarak cevaplandırmıştır (Tablo 3)¹³. Tahsilat süresine ve sayısına belge bazında bakıldığında ise, çiftçilerin daha uzun vadelerde çek, daha parçalı tahsilatlarda senet tercih ettiği görülmüştür. Daha uzun vadede çekin tercih edilmesi çiftçiler nezdinde çekte olan güvenin yüksekliğine işaret etmektedir.

	Ortalama
Tahsilat süresi	3,5 ay
Belge almayan	3,3 ay
Çek	4,0 ay
Senet	3,4 ay
Tahsilat sayısı	2,6 seferde
Belge almayan	2,6 seferde
Çek	2,4 seferde
Senet	4,5 seferde

Tablo 3:
Tamamen veya Kısmen Vadeli Satış Yapan Çiftçiler

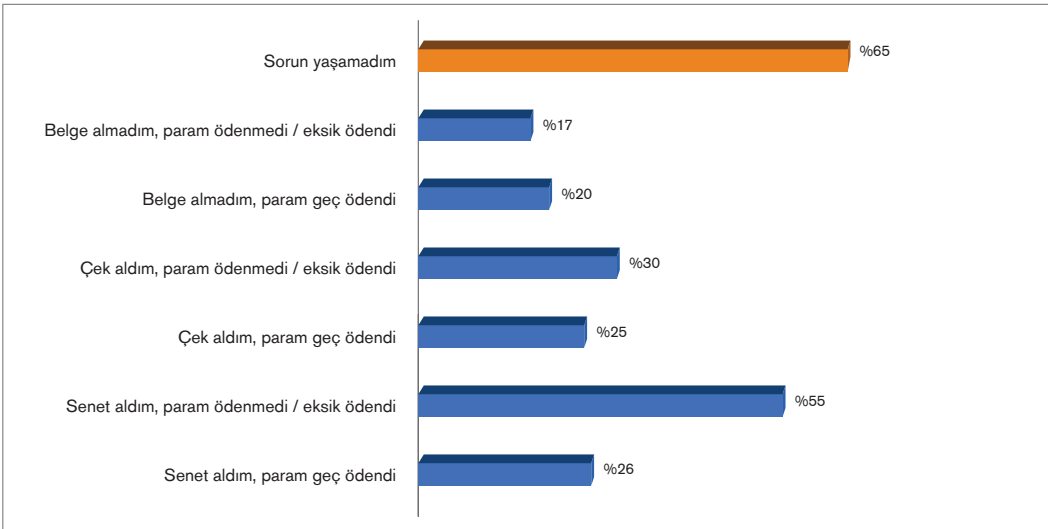
Tahsilat süresi açısından ayların dağılımı ise aşağıdaki grafikte gösterilmiştir. Buna göre, vadeli satış yapan çiftçilerin %59'unun alacaklarını 1-3 ay içerisinde, geri kalan %41'inin ise 4 ay ve daha geç tahsil ettikleri görülmektedir.

Şekil 21:
Vadeli Satış Yapan Çiftçilerin
Vade Süresi (ay)

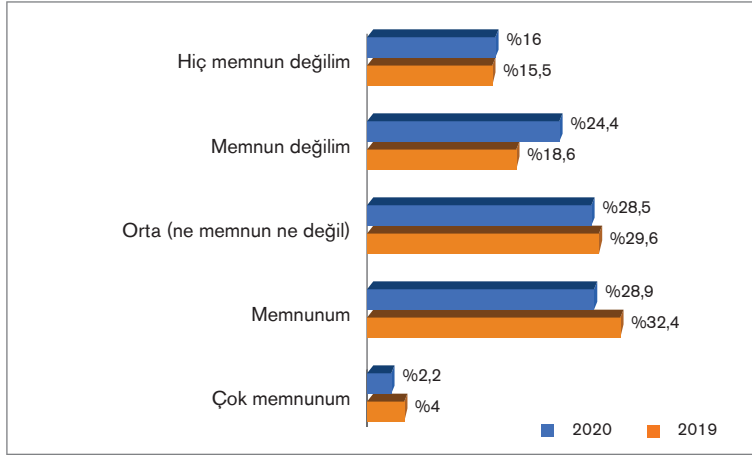
Vadeli satış yapan çiftçilere **tahsilat** problemi yaşayıp yaşamadıkları sorulduğunda aşağıdaki sonuç ortaya çıkmıştır (Şekil 22). Çiftçilerin üçte ikisi (%65) bu tür problemler yaşamadığını söylerken, geri kalanı geç ödeme veya eksik ödeme/ödememe probleminden şikâyet etmiştir. Aşağıda gösterilen belge bazında tahsilat problemi oranları, tahsilat problemlerinin sadece ilgili belge tipini alan çiftçi sayısına bölümdür. Sözgelimi, herhangi bir belge almadan satış yapanların %17'si, alacağının ödenmediğini veya eksik ödendiğini söylerken, %20'si ödemenin geç yapıldığını belirtmiştir.

Bu oranlar çek alanlarda yükselmiş ve sırasıyla %30 ve %25 olmuştur. Senet alanlarda ise alacağını tahsil edememe/eksik tahsil etme %55'lere ulaşmıştır. Bu oranlar kırsal piyasalarda çiftçilerin tahsilat aşamasında çok ciddi mağdur edildiğinin göstergesidir. Karşılaştırma açısından, örneğin 2019 yılında tüm Türkiye'de bankalara ibraz edilen çeklerin sadece %3,2'sine karşılıksız işlemi yapılmıştır. Karşılıksız işlemi yapılan çeklerin ise üçte ikisi daha sonrasında ödenmiştir¹⁴. Elbette Türkiye'de ödeme günü gelen çek veya senetlerin tamamının hemen bankalara ibraz edildiğini söylemek güçtür. Buna rağmen saha araştırmasında ulaşılan rakamlar şaşırtıcı derecede yüksek bulunmuştur. Bu durum çiftçilerde kıymetli evrak bilgisi ve bilincinin artırılması gerektiğine ve Karekodlu Çek Sorgulama gibi uygulamaların tarımsal ticarete ivedilikle yaygınlaştırılması ihtiyacına işaret etmektedir.

Şekil 22:
Vadeli Satış Yapan Çiftçilerin Tahsilat Problemi

Katılımcılara tarımdan elde ettikleri kazançtan memnun olup olmadıkları sorulduğunda genel olarak “**orta derecede**” memnun (ne memnun ne değil) oldukları görülmüştür. Fakat, geçtiğimiz yıl ile karşılaştırıldığında, herhangi bir şekilde memnun olduğunu söyleyen “**toplam memnun**”¹⁵ grubu (%31,1) bu yıl 5,3 puan kaybederken, “**toplam memnun olmayan**”¹⁶ grubunun (%40,3) puanı 6,2 artmıştır. Geçen yıl bu iki grubun oranları birbirine çok yakinken, bu yıl aralarında gözle görülür bir makas oluşmuştur. Bununla birlikte, saha araştırmasında tarımsal kazançtan memnuniyet ortalaması Türkiye’deki genel ortalamadan düşük bulunmuştur. TÜİK’in 2019 Yaşam Memnuniyeti Araştırması’na göre¹⁷ Türkiye’nin genelinde kazancından memnun olan kişi oranı %44, memnun olmayan oran ise %34’tür. Orta seviye memnuniyet bildirenlerin oranı ise %21 olarak bildirilmiştir.

Şekil 23:
Çiftçilerin Tarımdan Elde Ettikleri Gelirden Memnuniyet Seviyesi

Araştırmada çiftçi hane halklarına (ailenin diğer fertleri dâhil) tarım ve hayvancılık dışında herhangi bir gelirleri olup olmadığı sorulduğunda ortaya çıkan tablo aşağıdaki gibidir (Şekil 24).

Sadece tarımsal üretim geliri elde eden işletme oranı %39 bulunmuştur ve bu oran geçen yıla göre 5 puan aşağıdadır. Tarım dışında ilave gelir elde eden çiftçi hane halklarında ise ilk üç meslek değişmemiştir (emekli aylığı, maaşlı çalışan, esnaflık/tüccarlık). Araştırmada, emekli aylığının geçen yıla göre ciddi derecede artmış, esnaflık/tüccarlığın azalmış olmasında ise herhangi bir gözleme rastlanmamıştır ve bu durumun araştırmanın “rastgele” yapılıyor olmasına bağlı bir salınım olduğu tahmin edilmektedir. İlk üç ilave gelir kaynağından sonraki sıralama ise 2019 ile aynıdır.

Şekil 24:
Çiftçilerin Tarım Dışı Gelirleri

2.5. Çiftçilerin Sigorta ve Kredi Kullanımları

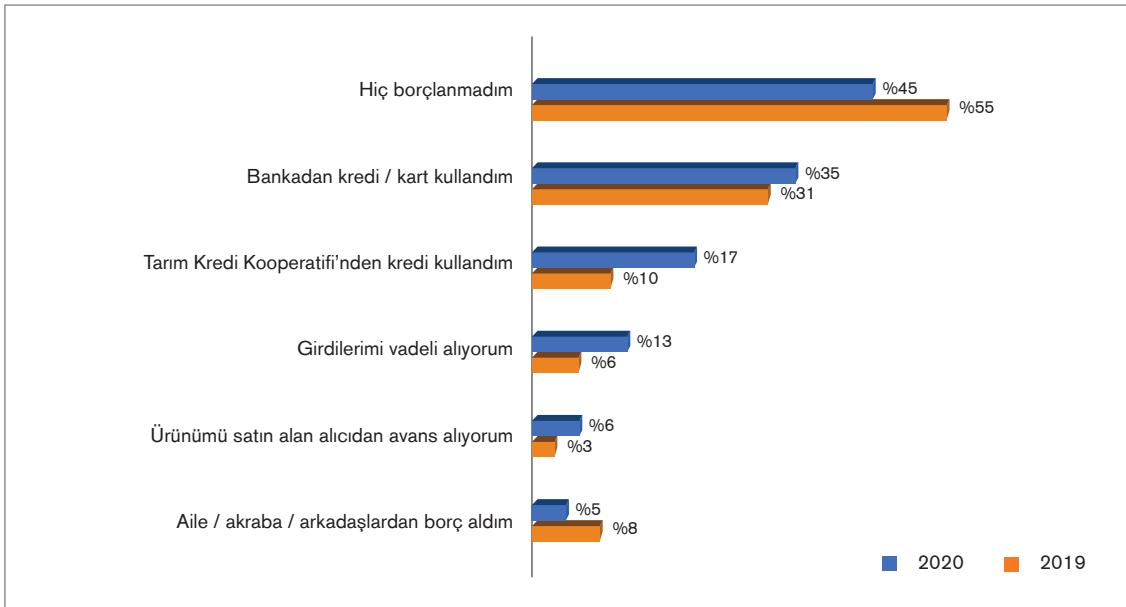
Tüm sektörlerde olduğu gibi çiftçiler de işletme ve yatırım giderlerini karşılamak için hem tarımsal satışlarından elde ettikleri kazançlara (iç finansman), hem de kredi, destekleme gibi **dış finansman** kaynaklarına başvurmaktadır. Çoğu çiftçi üretimin başlangıcından hasada kadar herhangi bir satış yapmadan sürekli harcama yapmak zorunda olduğundan, çiftliğin nakit akış dengesi yılın büyük kısmında negatiftir. Gelirler ise Tablo 3'te bahsedildiği gibi, hasattan sonraki ilk 3 aya sıkışmış durumdadır. Hasattan elde edilen geliri hem bir sonraki yılın işletme giderlerine saklamak hem de yatırım ihtiyaçlarına kanalize etmek dikkatli bir planlama gerektirmektedir. Hasatta beklenen verim veya fiyata ulaşamaması durumunda ise bir sonraki sezona hazırlık için mutlaka dış finansmana ihtiyaç duyulmaktadır. Özetle, çiftçiler açısından kredi ihtiyacı diğer sektörlerin birçoğundan farklı niteliktedir ve kritiktir.

Şekil 25'te yer alan grafikte, çiftçilerin dış finansman (borçlanma) kaynaklarını anlamak amacıyla "tarımsal üretim" için son 3 yılda hangi borçlanma çeşitlerini kullandıkları sorulmuştur. Öncelikle borçlanma şekli ve çeşidi açısından sıralama, geçen yıla göre değişmemiştir. Aynı şekilde, geçtiğimiz yılda olduğu gibi her 10 çiftçiden 3 tanesi, bu soruya "**banka kredisi**" cevabını vermiştir. Fakat banka kredisi kullanan çiftçi oranının 4 puan yükselmesi, 2019'da durgunlaşan tarım kredi sektörünün yeniden hareketlendiği anlamına gelmektedir. Nitekim 2019 Haziran'dan (bir önceki saha araştırmasının sona erdiği ay) 2020 Haziran'a kadar Türkiye'de toplam tarım kredisi büyümesi %12'dir.

Bir başka gösterge olarak, Türkiye’de 2018 Temmuz-2019 Haziran arasında toplam nakdi tarım kredisi büyümesi 8,4 milyar TL iken, 2019 Temmuz-2020 Haziran arasında 12,7 milyar TL’dir¹⁸. Kredi büyümesinde dinamo görevini ise son 2 yıldır kamu bankaları (özellikle Ziraat Bankası) üstlenmiş durumdadır. Özellikle mart ayında başlayan pandemi sürecinde özel bankalar “yeni kredi” konusunda ihtiyatlı davranırken, kamu bankaları tarımsal kredi kullandırımı konusundaki performanslarını önceki ayların çok üstüne taşımışlardır.

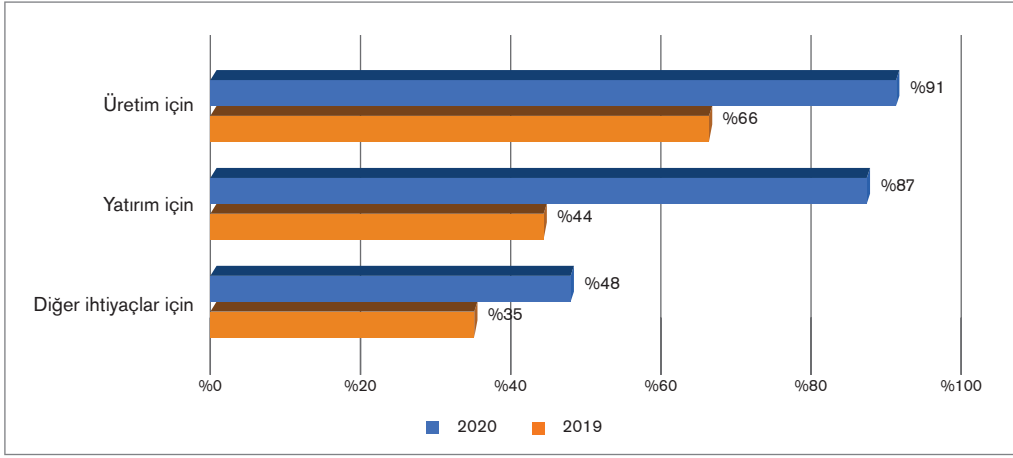
Araştırmada **Tarım Kredi Kooperatiflerini** (TKK’ler) tercih eden çiftçi oranı %10’dan, bu yıl %17’ye çıkmıştır. Esasen TKK’lerin toplam kredi bakiyesi 2018 yıl sonunda 8 milyar TL iken, 2019 yıl sonu itibarıyla sadece 8,2 milyar TL’ye (%2,4) yükselmiştir. Fakat 2019 yılından itibaren TKK’ler aktif üye çiftçi tabanını artıracak çok önemli projelere imza atmıştır. Bunlardan en öne çıkanları Ortak Kart, sözleşmeli/sözleşmesiz ürün alımları¹⁹ ve KORBİS mobil uygulamasıdır²⁰. Ayrıca, TKK Merkez Birliği İslami finansman modellerini uygulamak için de araştırma ve denemelerini artırmış durumdadır. Bu girişim dinî hassasiyetlerle bankalarla çalışmak istemeyen çiftçi kitlesine alternatif sunabilmek açısından önem arz etmektedir. Banka kredisi ve TKK kredisini, vadeli girdi alımı yoluyla kendini finanse eden çiftçiler (%13) ile ürün sattığı/satacağı alıcıdan avans alanlar (%6) takip etmiştir.

Her iki finansman kaynağı da bu yıl artış yaşamıştır. Vadeli girdi alımlarının artışında koronavirüs pandemisinin de etkili olduğu düşünülmektedir. Alıcılardan sağlanan üretim avanslarının artması ise sözleşmeli üretimin artması ile ilişkilidir. Özetle, geçen yılki araştırma ile karşılaştırıldığında, son bir yıl tarımda doğrudan/dolaylı formel finansman kaynaklarının yeniden canlandığı bir dönem olmuştur. Buna bağlı olarak **“Hiç borçlanmadım”** diyenlerin oranı %45’e düşerken, enformel krediler de (aile/arkadaşlardan borçlar) önemini yitirmiştir (%5).

Şekil 25:
Çiftçilerin Son 3 Yılda Kullandıkları Finansman Kaynakları

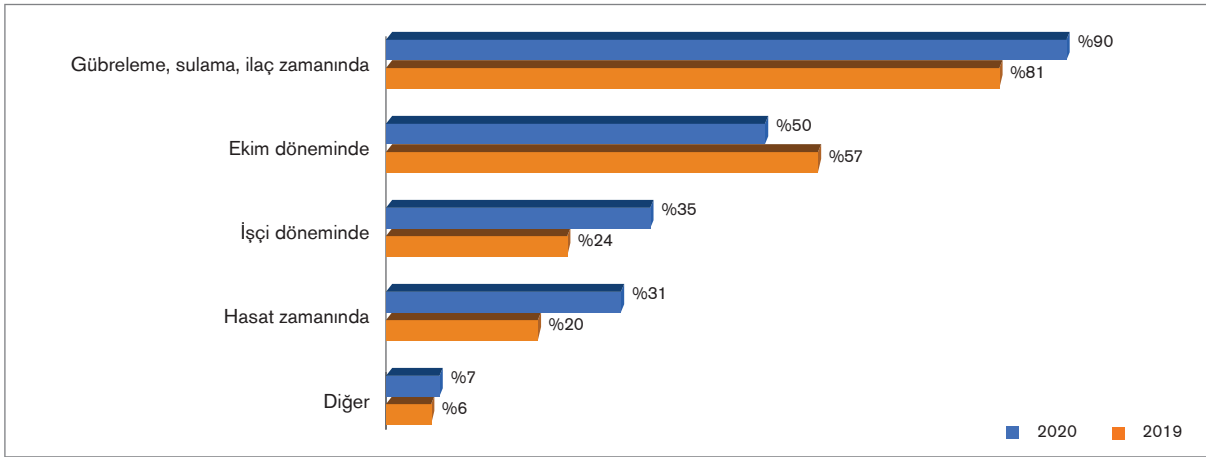
Bankalardan kredi kullanan çiftçilere, aldıkları kredilerin tipi sorulduğunda, beklendiği üzere en yüksek oranları **“üretim (işletme giderleri)”** ve **“yatırım”** finansmanı almıştır. Bu yıl kredi pazarında yaşanan hareketliliğe bağlı olarak, birden fazla tip kredi kullanan çiftçiler artmış ve bu durum, her ana kalemde artış yaşanmasını sağlamıştır. Çiftçilerin %44’ü **“yatırım finansmanı için”** kredi kullandıklarını söylemiştir.

Şekil 26:
Kredi Kullanan
Çiftçilerin Kredi Tipi

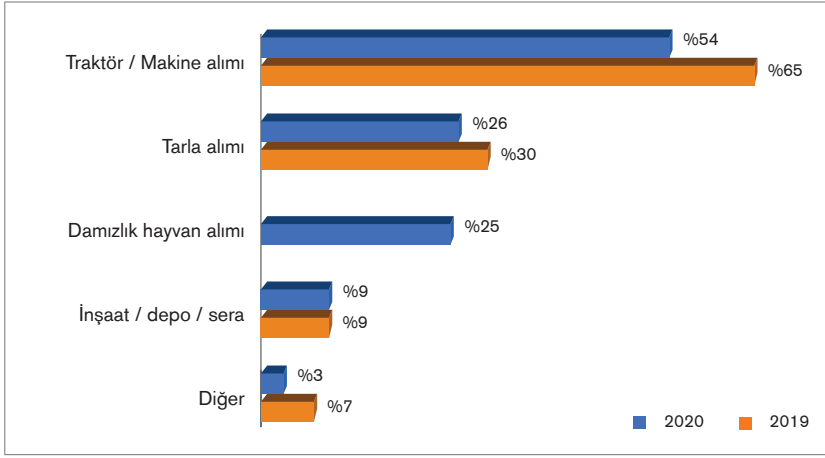
Üretimin finansmanı için kredi kullanan çiftçilere üretim faaliyetlerinin hangi aşamasında kredi kullandıkları sorulduğunda, sıralama geçen yıla göre değişmemiştir. Fakat ürünün yoğun girdi ihtiyacı (**gübreleme, sulama, ilaçlama**) olduğu dönemlerde (%90) ve işçiliğe ihtiyaç duyulan dönemlerde (%35), geçen yıla göre bir miktar daha fazla kredi ihtiyacının ortaya çıktığı görülmüştür. Hasat zamanında (%31) artan kredi talebinin de kısmen bu yıl (özellikle pandemiden dolayı) artan hasat işçilikleri ve makine kiralamalarına bağlı olduğu düşünülmektedir.

Hasatta oluşan kredi talebinin geri kalan kısmı ürününü satmayı bekleyen, depolayan veya satmış olsa da henüz alacağını tahsil etmemiş çiftçilerin alacak finansmanı ihtiyacıdır. Diğer yandan, bazı çiftçiler hasattan sonra vadesi yaklaşan mevcut kredilerini kapatmak için yeni bir kredi arayışına da girebilmektedir. Bu nedenle hasat zamanı talep edilen kredilerde kredinin amacının iyi sorgulanması tavsiye edilmektedir.

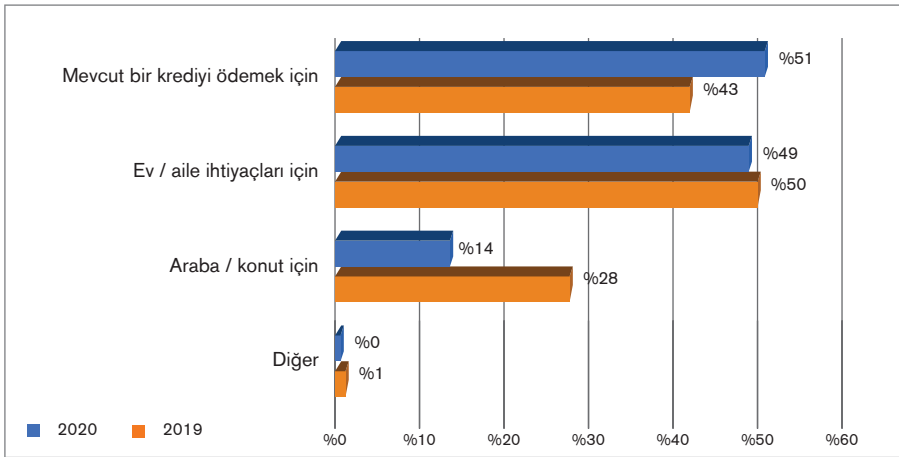
Şekil 27:
Üretim Kredisi Kullanan Çiftçilerin Kredi Kullanım Zamanı

Yatırım kredisi kullanan çiftçilere, yatırım konuları sorulduğunda da geçen yıla göre ihtiyaç sıralaması değişmemiştir. Fakat geçen yılki ankette “diğer” seçeneği altında çiftçiler tarafından çokça dile getirilen “damızlık hayvan alımı”, bu yıl mevcut seçeneklere eklenmiş ve tek başına %25 orana ulaşmıştır. Bu nedenle, bu seçeneğin bundan sonraki araştırmalarda da yer alması gerektiği anlaşılmıştır.

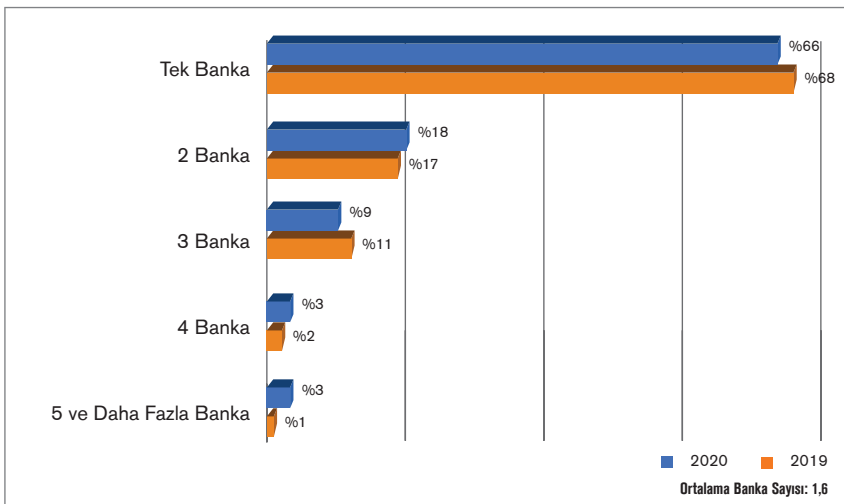
Şekil 28:
Yatırım Kredisi Kullanan
Çiftçilerin Yatırım Konusu

Tarım dışı kredi kullanımında, bu yıl mevcut **başka bir krediyi ödeme** seçeneği %43'ten %51'e yükselmiştir. Bilindiği üzere, kredi borçlusu ödeme kabiliyetini ve isteğini kaybetmediği sürece bir krediyi başka bir kredi ile ödemek (refinansman) mümkündür. Sağlıklı bir refinansman uygulaması için, refinansmanın geçerli bir nedene dayanması ve kredi kuruluşunun müşteriden kısmi tahsilat yapabiliyor olması da önemlidir. Bu nedenlerden dolayı bankaların "mevcut krediyi ödemek için" gelen çiftçilerde dikkatli davranması gerekmektedir. Geçtiğimiz yıl %28 pay alan çiftçinin araba/konut kredisi kullanımı, bu yıl yarı yarıya düşmüştür (%14). Ekonomik durgunluk, artan menkul ve gayrimenkul fiyatlarının çiftçiyi bu yıl, bu gibi alımlarda tasarrufa yönelttiği anlaşılmaktadır.

Şekil 29:
Tarım Dışı Kredi Kullanan
Çiftçilerin Kredi Konusu

Kredi kullanan çiftçilere yine son 3 yılda, kaç farklı bankadan kredi kullandıkları sorulduğunda, en yüksek oranı yine **"tek banka"** seçeneği almıştır. Fakat iki, dört, beş ve üstü banka ile çalışan çiftçilerdeki kısmi artışlardan dolayı **ortalama banka sayısı** geçtiğimiz yıl 1,5 iken bu yıl 1,6'ya yükselmiştir.

Şekil 30:
Çiftçilerin Son 3 Yıl İçerisinde
Kredi Kullandıkları Banka Sayısı

Bu yılki araştırmada, kredi kullanmadığını belirten çiftçilere ilk defa “neden” sorusu yöneltilmiştir. Buna göre en yüksek tercihi “**ihtiyaç duymuyorum**” seçeneği almıştır (%59). Krediye erişim sorunu içeren şıklar arasında ise “**yüksek faiz ve masraflar**” başı çekmiştir (%32). Özel bankalarda kredi faizlerinin 2018’in ikinci yarısından itibaren arttığı, 2019’un ikinci yarısından itibaren yeniden düşüş trendine girilmesine rağmen, daha önceki dönemlere göre yine de yukarıda kaldığı bilinmektedir.

Keza, çiftçiler sübvansiyondan dolayı çok düşük faiz uygulayan Ziraat Bankası’nın dahi, cari faiz oranını bir miktar yükseltmiş olmasından ve özel banka - kamu bankası ayırt etmeksizin kredi masraflarından yakınmıştır. Diğer krediye erişim problemleri (teminat, prosedürler, gecikmeler vb.) faiz ve masraflarla karşılaştırıldığında minör kalmıştır. “Faiz karışıklığı/duyarlılığı” nedeniyle bankalardan kredi kullanmak istemeyen çiftçilerin oranı bu problemlerin üstünde yer almıştır (%13).

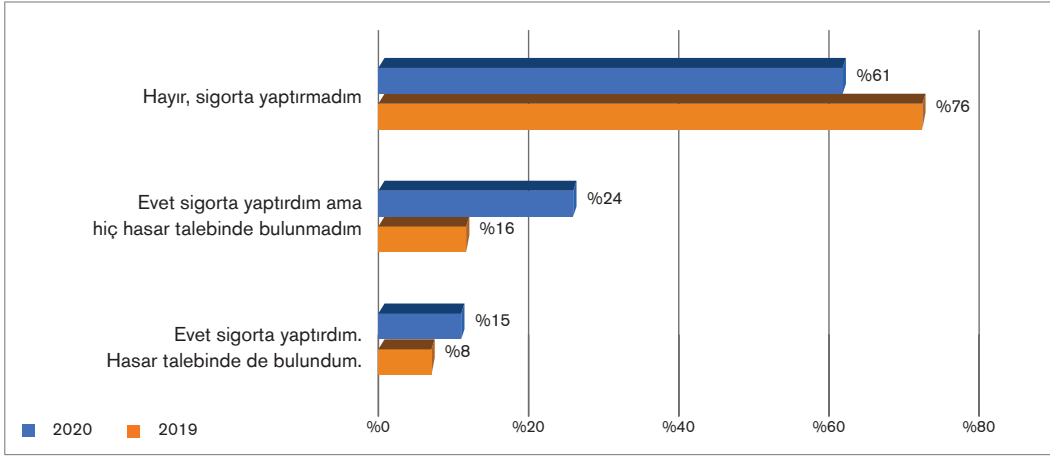
Şekil 31:
Bankadan Kredi Kullanmayan Çiftçilerin Gerekçeleri

Saha araştırmasına katılan çiftçilerde son 3 yıl içerisinde **tarım sigortası (TARSİM)** kullanımı geçtiğimiz yıl %24 iken bu yıl %39 olarak tespit edilmiştir (Şekil 32). Bu oran kısmen yüksek bulunmuştur, fakat TARSİM’in her yıl artan sigorta penetrasyonu ile uyumludur. 2018 yıl sonu itibarıyla Türkiye’de kayıtlı işletmelerin yaklaşık %22’sinin sigortalı olduğu bilinmektedir. TARSİM 2019 için henüz sigortalı işletme sayısını yayınlamamıştır, fakat poliçe sayısının 31.12.2019 itibarıyla 2,1 milyona ulaştığı, dolayısıyla son bir yılda %19 arttığı açıklanmıştır²¹. Artan poliçe sayısının ilk defa sigorta yaptıran işletmelerden kaynaklandığı kabul edilecek olursa, sigortalı işletme oranının toplam tarımsal işletmeler arasında yaklaşık %26’ya yükselmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Anketteki sorunun “son 3 yılı” kapsadığı da düşünülecek olursa, saha araştırmasının sigortadaki artış trendini doğru yakaladığı düşünülmektedir.

TARSİM ile ilgili bir başka soru, sigorta yaptıranların yine son 3 yıl içerisinde “**TARSİM’e hasar bildiriminde**” bulunup bulunmadığıdır. Ankete katılan tüm çiftçilerin %15’i, sigortalı çiftçilerin ise %38’i bu soruya “Evet” cevabını vermiştir. TARSİM’in istatistiklerine göre, Türkiye genelinde 2019 yıl sonu itibarıyla açılan hasar dosyası sayısı 372 bin adettir. Bu sayı toplam sigorta poliçesi sayısının (2,1 milyon) yaklaşık %18’ine tekabül etmektedir.

Dolayısıyla, ankette ortaya çıkan hasar oranı TARSİM’in istatistiklerinden yüksektir. TARSİM tarafından hasar dosyası açılan tekil işletme sayısı bilinmediğinden, Türkiye geneli istatistik ile araştırmadaki sonucun bire bir karşılaştırmasını yapmak mümkün olamamıştır. Diğer yandan, çiftçiler tarafından yapılan her hasar bildirimini için dosya açılmadığı bilinmektedir. Buna rağmen, Bölüm 2.3’te (Şekil 13) gösterildiği üzere, iklimsel problemlerin, bu yıl çiftçiler nezdinde ikinci sıraya tırmanmış olması ve MGM’nin resmî istatistiklerine göre 2019’un “en çok ekstrem olayın yaşandığı” yıl hâline gelmiş olması, saha araştırmasında geçtiğimiz yıl %8 olan hasar bildirim oranının %15’e yükselmesini izah edebilmektedir.

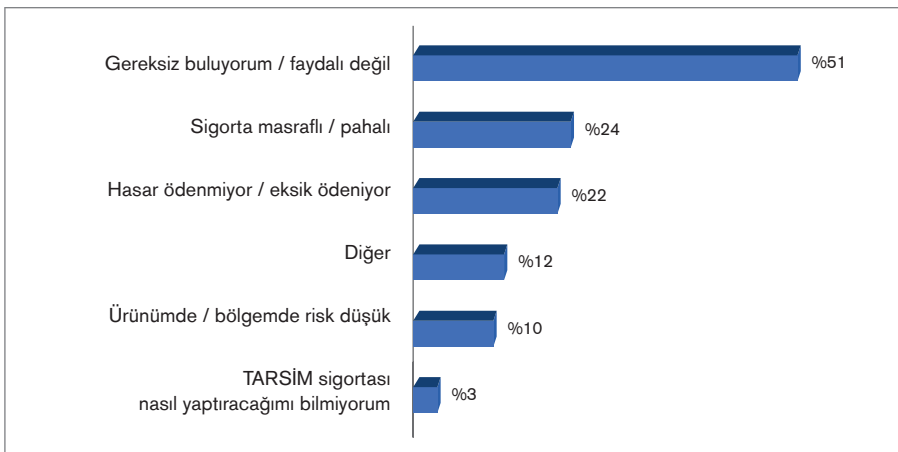

Şekil 32:
TARSİM Yaptıran ve TARSİM'e Hasar Bildiren Çiftçi Oranı

Bu yılki araştırmada TARSİM yaptırmayan çiftçilere ilk defa nedenleri de sorulmuştur. Bu çiftçilerin %51'i TARSİM'i "gereksiz/faydasız" bulduklarını belirtmiştir (Şekil 33). Sigorta yaptırmayanların, toplam kitlenin %61'ini teşkil ettiği dikkate alınrsa, TARSİM'i gereksiz bulanların tüm kitledeki oranı %31 olmaktadır. Dolayısıyla, tüm çiftçilerin üçte birinde sigorta isteği ve bilinci düşüktür. Sigorta "gereksiz" cevabını %24 ve %22 oranlarla "pahalı" ve "hasar ödenmiyor/eksik ödeniyor" cevapları takip etmiştir. Bir çiftçi olarak sigorta primi ödemedi ve hasar tazmin etmeden böylesi kanılara varmak ancak çevreden duyduklarına inanmakla oluşabilecek bir durumdur. Devlet desteğine rağmen, bazı katma değeri yüksek tarımsal ürünlerde, düşük müşterek/muafiyet oranlarında veya isteğe bağlı bazı özel risklerin kapsama alındığı durumlarda poliçe priminin TARSİM'in standart tarifelerine göre daha pahalı hâle geldiği doğrudur. İkinci olarak, hasar durumunda müşterek/muafiyet oranları ve ilçenin ortalama verimleri dikkate alındığı için hasara uğrayan ürün gelirinin bire bir karşılanmadığı da aynı şekilde doğrudur. Fakat bu gibi hususlar, sadece tarım sigortasına veya TARSİM'e özel değil, tüm sigorta tiplerinde geçerli hususlardır. Keza, tarım sigortalarında sigortalanan değer, çiftçinin bir yıllık tüm emeğidir (Hayvancılıkta hayvanların toplam bedelidir).

Bu açılarından bakıldığında, TARSİM'in çiftçi için ve çiftçiliğin sürdürülebilirliği açısından önemi ortadadır. Bu nedenle, saha araştırmasında elde edilen bulguların, ülkemizde TARSİM bilincinin artırılması ve yanlış algının düzeltilmesi açısından bazı önemli püf noktaları gün ışığına çıkardığı düşünülmektedir. Bu açıdan önemli bir başka bulgu %12 gibi oran yakalayan ve çiftçilerin kendiliğinden (şıklarda olmamasına rağmen) özellikle belirttiği "diğer" seçenekleridir. Bu seçenekte dile getirilen gerekçelerin yarısı "kayıtlılık" problemidir. TARSİM yapabilmeyen ilk koşulu Tarım ve Orman Bakanlığı'nın kayıt sistemlerine (ÇKS, HKS, vb.) kayıtlı olmak olduğundan, bu sistemlere farklı nedenlerle kayıt yaptırmayan çiftçiler, doğal olarak TARSİM de yaptıramadıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla, ülkemiz tarımındaki kayıt dışılığın olumsuz etkilediği bir başka alanın TARSİM'in sektör penetrasyonu olduğu görülmektedir. "Diğer"i seçen çiftçilerin geri kalanı genellikle "alışkanlık olmaması/ihmalkârlık/aslında gerekli" gibi isteyip de yaptırmayan çiftçilerin itiraflarıdır.

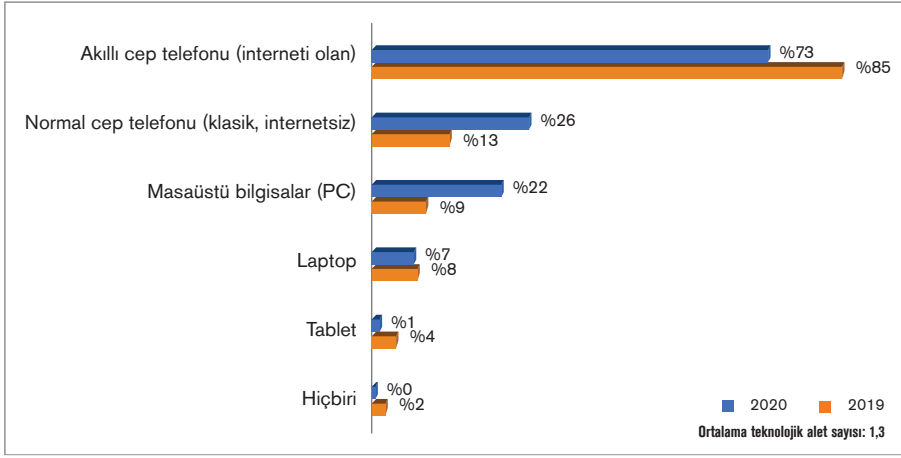
Şekil 33:
TARSİM Yaptırmayan Çiftçilerin Gerekçeleri

2.6. Çiftçilerin Teknoloji ve İnternet Kullanımları

Çiftçilerin dijital teknolojilerle olan ilişkisini ölçmek ve bu alandaki potansiyeli analiz edebilmek için katılımcılara hangi teknolojik aletleri kullandıkları sorulmuştur. Bu sorudaki cevap sıralaması geçtiğimiz yıla göre değişmezken, akıllı cep telefonu sahipliği azalmış, normal cep telefonu (internetsiz) sahipliği ise artmıştır (Şekil 34). Esasen **akıllı ve normal cep telefonu** oranları toplandığında ulaşılan rakam geçtiğimiz yıl %98, bu yıl %99'dur ve bu oran TÜİK'in Türkiye geneli cep telefonu sahipliği ile aynıdır²².

Dolayısıyla, akıllı ve normal cep telefonu oranı arasındaki bu değişimin, bu yılki örneklemden kaynaklandığı ve geçen yılki rakamın bu yıl aşağı yönlü normalleştiği düşünülmektedir. Cep telefonlarının akıllı (smart) ve normal (basic/feature) şeklinde dağılımına ilişkin Türkiye çapında resmî bir istatistik bulunmamaktadır. Her durumda, Türkiye'de çiftçilerin cep telefonu ve akıllı cep telefonu sahipliğinin Türkiye'deki diğer kesimlerden düşük olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum mesleğini "arazide" gerçekleştiren bir kesim için esasen şaşırtıcı değildir. Yerleşim yerlerinden uzak bir şekilde tarlasında/bahçesinde çalışan çiftçinin ailesiyle ve şehirle tek bağlantısı cep telefonudur.

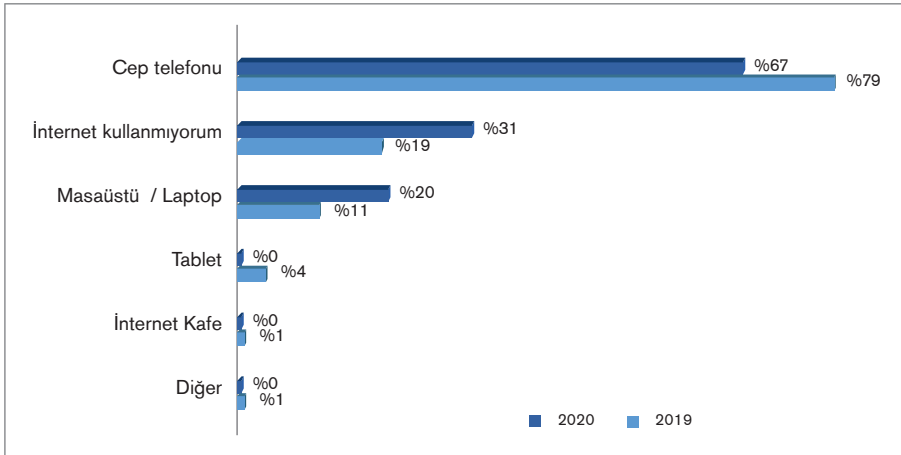

Şekil 34:
Çiftçilerin Kullandıkları Dijital Teknolojiler

Araştırmaya katılan çiftçilere internet kullanıp kullanmadıkları ve kullanıyorlarsa internete “**hangi teknolojik aletten**” bağlandıkları da sorulmuştur (Şekil 35). Bu soruya katılımcıların %31’i “**internet kullanmıyorum**” cevabını vermiştir. Resmî istatistiklere göre 2019’da Türkiye’de internet erişimi olmayan hane sayısı oranı %12’dir²³. Dolayısıyla çiftçilerde internet kullanma oranı, ülke ortalamasından düşük gözükmemektedir.

İnternete bağlanan çiftçiler ise bunun için en çok cep telefonlarını (%67) kullanmaktadır. Masaüstü ve laptop bilgisayarlardan internet erişimi %20 iken, diğer bağlanma kanalları sıfıra yakın oranlardadır.

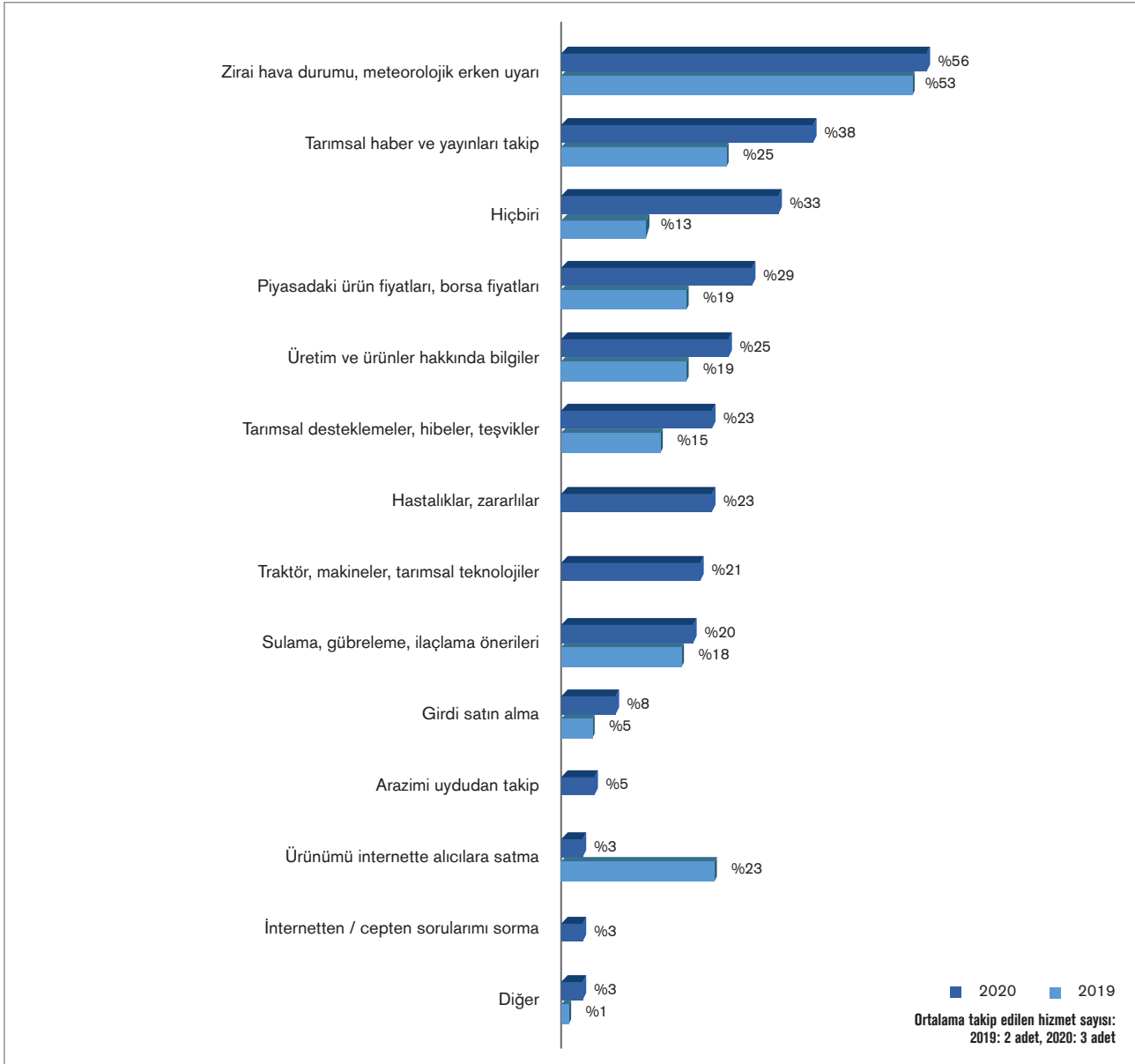

Şekil 35:
Çiftçilerin İnternete Erişim Teknolojileri

Çiftçilerin “kullandıkları” ve “ilave kullanmak istedikleri” **dijital tarımsal bilgi hizmetleri** iki aşamalı olarak arka arkaya sorulmuştur (Şekil 36 ve 37). Böylece hem mevcut kullanılan hizmetlerden beğenilenler doğrulanmaya ve sıralanmaya çalışılmış, hem de çiftçiler tarafından yeni bir internet hizmeti arayışı olup olmadığı incelenmiştir.

Çiftçilere takip ettikleri dijital konular sorulduğunda yarından fazlası (%56) **hava durumu ve meteorolojik uyarıları** belirtmiştir. Bilindiği üzere hava durumu bilgileri akıllı telefonlar tarafından ve birçok web sitesi tarafından standart ve “varsayılan” bir hizmet olarak sunulmaktadır. Ayrıca Türkiye’de mevcut 3 GSM operatörünün tamamı çiftçilere özel zirai hava SMS paketleri sunmaktadır. Dolayısıyla zirai havanın en yüksek oranı alması doğal karşılanmaktadır. Hava durumunu tarımsal **haberler** (%38) ve **fiyatlar** (29%) takip etmiştir. Bu yılki ankette dijital tarımsal hizmetler listesine ilave seçenekler eklenmiştir. Geçtiğimiz yıl yapılan araştırmada mevcut olan seçeneklerde elde edilen sonuçlar da aşağıdaki grafiğe eklenmiştir.

Teknoloji ve internet kullanımı ile ilgili bu yıl elde edilen ve yukarıda gösterilen daha düşük sonuçlarla doğru orantılı olarak, dijital hizmetlerden yararlanan çiftçi oranı da bu yıl daha düşük çıkmıştır (%33). Buna rağmen, sıralamada “**internetten ürün satışı**” dışında belirgin bir değişiklik olmamıştır. Ayrıca çiftçi başına bildirilen ortalama dijital servis sayısı 2’den 3’e çıkmıştır. Geçen yılki örnekte yüksek çıkan internetten ürün satışı, bu yıl ciddi derecede düşmüştür. Bu alandaki yönelimi anlamak için önümüzdeki yıllarda yapılacak araştırmalar daha yakından incelenecektir.

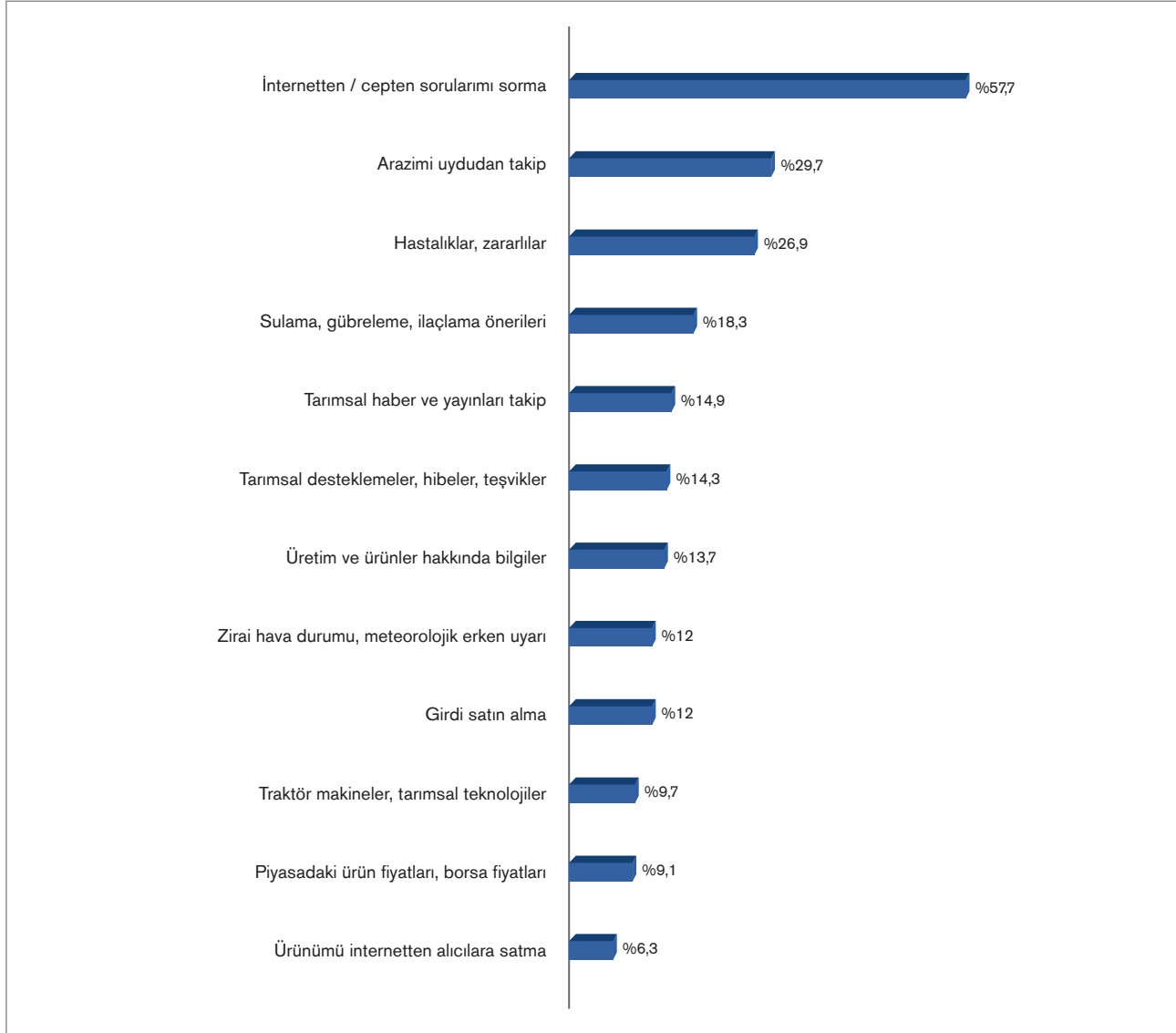

Şekil 36:
Çiftçilerin Kullandıkları Dijital Hizmetler

Geçtiğimiz yıl bir önceki sorudan bağımsız olarak sorulan “kullanmak istenen” dijital hizmetler sorusu, anketi uygularken edinilen tecrübeye bağlı olarak bu yıl farklı bir şekilde sorulmuştur. Buna göre, çiftçiye bir önceki soruda belirttiği ve “kullandığı” hizmetlere “ilave olarak” kullanmak istediği bir hizmet olup olmadığı sorularak, “mevcut” ve “arzu edilen” arasındaki fark netleştirilmeye çalışılmıştır (Şekil 37). Çiftçiye sunulan liste ise aynıdır. Böylece bir önceki soruda kullanmadığını belirttiği, fakat aslında kullanmak istediği/ isteyebileceği hizmeti anlamak mümkün olmuştur.

Ayrıca, mevcutta zaten kullanılan ve piyasası olan dijital servislerden ziyade önümüzdeki dönemde talep görebilecek ve geliştirilebilecek servislere ilişkin bir öngörü elde edilebilmiştir. Buna göre, bir önceki listede çiftçilerin sadece %3'ü tarafından kullanıldığı belirtilen “**internetten soru sorma**” servisleri, “ilave olarak kullanmak ister misiniz?” sorusuna cevap verenler arasında %58, mevcutta %5 tarafından kullanılan “**arazinin uydudan takibi**” %30 talep almaktadır.

Çiftçiler tarafından internet ortamında zaten çok talep gören “**hastalık ve zararlılar**” ise %27 ilave bir talebe sahiptir. Bir önceki tablo, aşağıdaki tablo ile birlikte ele alındığında, tarımda mevcut ve ihtiyaç olan dijital servislere ilişkin önemli bulgular edinildiği düşünülmektedir.

Şekil 37:
Çiftçilerin “İlave” Olarak Kullanmak İstedikleri Dijital Hizmetler

2.7. Sonuç ve Yönetici Özeti

KKB 2020 Tarımsal Görünüm Saha Araştırması, tüm dünyada ve Türkiye'de pandeminin ve ekonomiye etkilerinin yoğun yaşandığı bir ortamda gerçekleştirilmiş ve uygulanmıştır. Tarım ve gıda değer zincirinde aksaklıklara ve kısa süreli de olsa paniğe yol açan pandemi, tüm dünyada özellikle tarımsal stoklar, tarım işçiliği, tarımsal ticaret ve dağıtım kanalları, tarımsal finansman gibi başlıkların yeniden masaya yatırılmasını, ihtiyaçların çözümü için hızlı ve yeni iş modellerinin tartışılmasını ve uygulamaya sokulmasını tetiklemiştir. **COVID-19 pandemisinin** tarım sektörüne etkilerinin incelendiği araştırmamıza, KKB.com.tr web sitesinden ulaşabilirsiniz.²⁴

Diğer yandan, pandeminin gölgesinde sektörü yeniden tartışırken, geçmişten beri birikerek gelen konjonktürel ve yapısal sorunları göz ardı etmemek ve bütünlük bir bakış açısı ile hareket etmenin doğru olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, KKB ilk defa geçtiğimiz yıl başlattığı “tarımsal görünüm” saha araştırmasına pandemiye rağmen devam etmiştir. Sahada, çiftlikte fiili olarak olup bitenlerin en çok merak edildiği bir ortamda, bu araştırmamızın sektör paydaşlarının yapmakta oldukları ve yapacakları izleme, değerlendirme, etki analizi, yöneylem ve uygulama faaliyetlerine katkı sağlaması en büyük temennimizdir. Sonraki sayfalarda, bu yılki araştırmada öne çıkan sonuçlar yönetici özeti niteliğinde listelenmiştir.

1. Bu yılki araştırmada Türk çiftçisinin **ortalama yaşı 51** bulunmuştur. Ortalama yaşın KKB TARDES sisteminde 49, bir önceki yıl gerçekleştirilen saha araştırmasında ise 46 olması, Türk çiftçisinin 46-51 yaş aralığında olduğunu göstermektedir. AB'de yaş ortalaması 51, ABD'de ise 58'dir.
2. Türkiye'de "arazi sahipliğine göre" ortalama işletme büyüklüğü ulusal istatistiklerde 61-76 dekar bandında ölçülürken, araştırmada fiili üretim büyüklüğü aritmetik olarak **ortalama 200 dekar**, geometrik olarak 95 dekar tespit edilmiştir. Dolayısıyla, çiftçiler 2014 yılında yasa ile ortaya konan "yeter gelirli tarımsal arazi" tanımına aslında "fiili" olarak uymaktadır.
3. Görüşülen çiftçilerin bitkisel üretim yaptığı arazi büyüklüklerinin **%28'inin kiralık, %46'sının sulanabilir arazi** olduğu tespit edilmiştir.
4. Türk çiftçisi bir yıl içerisinde aynı anda ortalama **3 farklı bitkisel ürün** yetiştirmektedir. Bu sayı üçer yıllık dönemlerde ise 4'e çıkmaktadır. Dolayısıyla, Türk çiftçisinin 3-4 ürünü aynı anda ya da münavebeli olarak yetiştirdiği anlaşılmaktadır.
5. 2020 yılında en çok yetiştirilen ilk üç tarla bitkisi sırasıyla **buğday, mısır ve arpa**, sebze çeşidi **domates**, meyve çeşidi ise **üzüm** olmuştur. Geçen yıl ile karşılaştırıldığında **pamuk** ekimi azalırken **mısır** ekiminin arttığı görülmüştür. Bu durum, geçen yıl pamukta yaşanan gelir kaybı ve pandemiye bağlı artan gıda ve yem talebi ile ilişkilendirilmiştir. Bu yıl **patates, soğan, karpuz, kavun ve salatalığın** sıralamadaki yerleri de 2019'a göre gözle görülür şekilde düşmüştür.
6. Hayvancılık yapan her on işletmeden yedisi **süt ineği (%70)**, dördü **besi sığırı (%41)**, ikisi **koyun keçi (%23)** yetiştirmektedir. Ortalama hayvan sayıları; süt ineği işletmelerinde 30 (sağmal inek), besi işletmelerinde 51, küçükbaş işletmelerde 210 bulunmuştur.
7. Türk çiftçisinin bitkisel ürün tercihini etkileyen dinamikler en çok "**önceden bilinen/alışılan ürün**" (%59), "**alıcısı çok/satışı hızlı olan ürün**" (%36), "**fiyatı iyi olan ürün**" (%35) ve "**hayvanlarının yem olarak yiyeceği ürün**" (%31) olmuştur. Bu dinamikleri "gelecek yıl fiyatın yükseleceği tahmin edilen" (%21), "üretim masrafı az" (%20), "alıcısı/satış yeri yakın" (%19) ve "az su isteyen/kuraklığa dayanıklı" (%18) ürün tercihleri takip etmiştir.
8. Türkiye'de çiftçilerin **10'da ikisi (%20) sözleşmeli üretim** yapmaktadır ve bu çiftçilerin %81'i sözleşmeli üretimden memnundur. Sözleşmeli üretilen ürünlerde sözleşmenin yasa gereği zorunlu olduğu **şeker pancarı (%39)** başı çekmektedir. Bunu **domates** ve **mısır** takip etmektedir.
9. Çiftçilerin üretim yaparken en çok karşılaştığı sorunlar sırasıyla "**girdi pahalılığı**" (%93), "**iklimsel problemler**" (%50), "**hastalıklar/zararlılar**" (%45), "**sulama yetersizliği**" (%28) ve "**işçi tedariki**" (%28) olmuştur. Geçen yıl ile karşılaştırıldığında 2020'de iklimsel problemler ve işçi tedarikinde ciddi artışlar gözlenmiştir. Ayrıca herhangi bir sorun bildiren çiftçilerin %18'i **pandemiden** dolayı üretim/pazarlama faaliyetlerinde kısa süreli aksamalar yaşadıklarını belirtmiştir.
10. Çiftçilerin üretimden sonra, yani pazarlama aşamasındaki en önemli sorunu %89 ile "**düşük satış fiyatı**" olarak tespit edilmiştir. Bu sorunu "**alıcı bulma**" (%23) ve "**alıcılara güven**" (%22) problemleri takip etmiştir.
11. Ürün tipi ayırt edilmeksizin çiftçilere "kime satış yapıyorsunuz?" diye sorulduğunda %71 ile "**tüccarlar**" başı çekmektedir. Bunu "**fabrika/mandıra**" (%22), "**doğrudan tüketici**" (%18), "**meyve sebze hali**" (%13) ve "**kooperatif/birlik**" (%12) takip etmiştir.
12. Çiftçilerin %60'ı ürünlerini **peşin**, %30'u **kısmen peşin kısmen vadeli**, %10'u **tamamını vadeli** satmaktadır. Satış şekli ile ilgili sıralama ve oranlar geçen yıla göre çok fazla değişmemiştir.
13. Tamamen veya kısmen vadeli satış yapan çiftçilerin %52'si alacaklarına karşılık herhangi bir **belge almamakta** ve alıcının ödeme sözüne güvenmektedir. Alıcıdan **çek** alanlar çiftçilerin %35'ini, **senet** (bono) alanlar ise %7'sini oluşturmuştur.

14. Tamamen veya kısmen vadeli satış yapan çiftçiler alacaklarını ortalama toplam **“3,5 ay içinde”** ve **“2,6 seferde”** tahsil etmektedir. Belgesiz satış yapanlarda ortalama vade 3,3 ay iken, çek alanlarda 4 aydır. Dolayısıyla vade daha kısa olduğunda belgesiz satış artmakta, vade uzadığında ise çeke olan talep ve güven artmaktadır.
15. Tamamen veya kısmen vadeli satış yapan çiftçilerin %65'i herhangi bir tahsilat problemi yaşamadığını söylerken, geri kalan **%35'i alacaklarının geç ödenmesi veya eksik/hiç ödenmemesinden** şikâyet etmiştir. Bu şikâyetleri bildiren çiftçilerin aldığı belge türü ve problem türü de ayrı ayrı tespit edilmiştir. Örneğin, çekle satış yapan çiftçilerin %25'i parasının geç ödendiğini, %30'u ise eksik ödendiğini veya hiç ödenmediğini belirtmiştir. Bu oranlar tarımsal ticarete ciddi bir tahsilat sorunu olduğuna işaret etmektedir. Çiftçilerde kıymetli evrak bilgisi ve bilincinin artırılması ve Karekodlu Çek Raporu ve ayrıca ilk defa çalışmaya başlayacağı kişinin finansal geçmişi hakkında bilgi sahibi olabilmesi için Risk Raporu gibi bilgilendirici uygulamaların tarımsal ticarete yaygınlaştırılması gerekmektedir.
16. Çiftçiler “tarımdan” elde ettikleri kazançtan **“orta derecede”** memnundur. Araştırmada gelirinden memnun veya çok memnun olduğunu söyleyenlerin (toplam memnun) oranı %31 bulunurken, memnun olmayan veya hiç memnun olmayanların (toplam memnun olmayan) oranı %40 bulunmuştur. Toplam memnuniyet oranı Türkiye'deki genel ortalama oranından düşüktür. TÜİK'in 2019 Yaşam Memnuniyeti Araştırması'na göre Türkiye'de kazancından memnun olanların oranı %44'tür.
17. Görüşülen çiftçi hane halklarının (ailenin diğer üyeleri dâhil) %39'unun **tarımdan başka gelir getirici faaliyeti** bulunmamaktadır. Geri kalan %61'inin evine ise tarımsal gelire ilave olarak emekli aylığı, düzenli maaş, esnaf/tüccarlık gibi gelirler girmektedir.
18. Görüşülen çiftçilerin %35'i **banka kredileri**, %17'si **Tarım Kredi Kooperatifi** kredilerinden faydalanmaktadır. 2020'de kredi pazarının büyümesi ile paralel olarak, kredi kullananların oranları geçen yıla göre bir miktar artmıştır. Girdilerini vadeli satın alarak kendini finanse eden çiftçiler, toplam çiftçilerin %13'ünü, ürününü sattığı alıcılardan avans alan çiftçiler ise %6'sını oluşturmuştur. Toplam görüşülen çiftçilerin %45'i ise **hiçbir kaynaktan borçlanmadığını** belirtmiştir.
19. Kredi kullanan her on çiftçiden dokuzu **tarımsal işletme veya yatırım kredisi** kullanırken, beşi tarım dışı diğer amaçlarla da kredi kullandığını belirtmiştir. Yatırım kredisi kullananlar daha çok traktör/makine alımı (%54), tarla alımı (%26) veya damızlık hayvan alımı (%25) için kredi kullandıklarını belirtmiştir. Tarım dışı kredi kullananların yarısı (%51) mevcut **başka bir krediyi kapatma** amacıyla krediye başvurduğunu söylemiştir ve bu amaçla kredi kullananların oranı geçen yıla göre (%43) artmıştır.
20. Her üç çiftçiden ikisi (%66) kredisini **tek bir bankadan** kullanmaktadır. Çiftçi başına kredi kullanılan **ortalama banka sayısı 1,6'dır**.
21. Kredi kullanmayan çiftçilere “nedeni” sorulduğunda %59'u **ihtiyaç duymadığını** belirtirken, %32'si **yüksek faiz ve masraflardan** şikâyet etmiştir. Faizli krediye girmek istemediğini (karşı olduğunu) belirten çiftçiler ise toplamın %13'ünü oluşturmuştur. Bu durum tarımda faizsiz finansal enstrümanlara yönelik pazar fırsatına işaret etmektedir.
22. Görüşülen çiftçilerden %61'i son 3 yıl içinde **TARSİM tarım sigortası** yaptırmadığını belirtirken, geri kalan %39'u TARSİM sigortasını kullandığını ifade etmiştir. Çiftçilerin toplam %15'i ise (sigorta yaptıranların %39'u) son 3 yıl içinde TARSİM'e hasar bildiriminde de bulunduğunu belirtmiştir.
23. **TARSİM yaptırmayan çiftçilere** gerekçeleri sorulduğunda %51'inin TARSİM'i “gereksiz/faydasız”, %24'ünün ise “pahalı” bulduğu anlaşılmıştır. Çiftçilerin %22'si ise hasar olduğunda “eksik ödeme ödememe” nedeniyle sigorta yaptırmadığını belirtmiştir. Bu sonuçlar ülkemizde TARSİM bilincinin artırılması ve yanlış algıların düzeltilmesi açısından ele alınması gereken noktalara işaret etmektedir.

24. Bu yıl görüŖülen çiftçilerde akıllı cep telefonu sahipliği %73, normal (klasik, feature) telefon sahipliği ise %26 çıkarak, toplamda **cep telefonu sahipliği %99** bulunmuŖtur. Bu sonuç TÜİK'in Türkiye geneli için açıkladığı oran ile aynıdır. Buna %13,3 oranındaki interneti olmayan cep telefonu olan çiftçiler de eklendiğinde toplam cep telefonu sahipliği %98,3'tür. Bu oranlar Türkiye geneli istatistikleri ile neredeyse aynıdır.
25. Çiftçilerin %31'i internet kullanmadığını söylerken, %67'si **internete cep telefonu** ile bağlandığını belirtmiŖtir.
26. Çiftçiler, geçen yıl da olduğu gibi, interneti en çok **zirai hava durumu** (%56), **tarımsal haberler** (%38), **ürün fiyatları** (%29), **ürünler ve üretim hakkında bilgiler** (%25), **tarımsal desteklemeler, hibeler** (%23) ve **hastalıklar/zararlılar** (%23) gibi dijital bilgi servisleri için kullandıklarını belirtmiŖtir.
27. Çiftçilere mevcut dijital servislere ilave olarak baŖka hangi konulara ilgi duydukları/ihtiyaç hissettikleri sorulduğunda ilk sırayı **"internetten/cepten soru sorabilme"** (%58), **"arazimi uydudan takip"** (%30), **"hastalık ve zararlılarla mücadele"** (%27) hizmetleri ilk üç sırayı paylaŖmıŖtır.

Proje kapsamındaki teknik destek hizmetleri (Danışmanlık ve eğitim faaliyetleri) Frankfurt School of Finance & Management tarafından sağlanmaktadır.

Almanya'da kurulu olan Frankfurt School of Finance & Management (Önceki unvanıyla Bankakademie) 50 yıldan fazla bir süredir bankacılığın ve finansın tüm alanlarında danışmanlık, mesleki ehliyet kazandırma ve eğitim faaliyetleri alanında hizmet vermekte olup, sektöründe önde gelen bir özel üniversite ve danışmanlık kurumudur.

1992'den beri faaliyet göstermekte olan Uluslararası Danışmanlık Hizmetleri, geliştirmekte olan ülkelerde ve yükselen piyasalarda finansal pazarları geliştirmeye ve tüm bu ülkelerdeki düşük gelirli nüfusun finansmana erişim imkânlarının artırılmasına kendini adanmıştır. Daha fazla bilgi için lütfen www.frankfurt-school.de internet sitesini ziyaret ediniz.

Bu yayın Kredi Kayıt Bürosu tarafından finanse edilmektedir.

Kredi Kayıt Bürosu hakkında

Kredi Kayıt Bürosu (KKB), sektörün önde gelen 9 bankasının ortaklığı ile 11 Nisan 1995 tarihinde kurulmuştur. KKB'nin, bankalar, tüketici finansman şirketleri, leasing, faktoring ve sigorta şirketleri olmak üzere hem Risk Merkezi hem de kendi üyelerini içeren 200'e yakın üyesi bulunmaktadır. KKB, üyelerinden topladığı müşteri bilgilerini birleştirip kredi risk yönetim süreçlerinde kullanılmak üzere yine üyeleri ile paylaşımını sağlayan bir yapıda hizmet sunmaktadır. 2013 yılı Ocak ayında hizmete sunduğu Çek Raporu ve Risk Raporu ile KKB, yalnız finansal kuruluşlara değil aynı zamanda bireylere ve reel sektöre yönelik hizmetler de sunmaya başlamıştır. Kişi ve kurumların finansal itibarlarını yönetebilmeleri için önemli araçlar sunan KKB, 2014 yılında bireylere ve reel sektöre yönelik olarak tasarlanan finansal hizmet platformu Findeks'i hayata geçirmiştir. 2015 yılında hayata geçen, 2016 yılında yasa ile kullanımı zorunlu hale gelen ve 1 Ocak 2017 itibarıyla yürürlüğe giren Findeks Karekodlu Çek Sistemi ile KKB daha şeffaf ve güvenli bir ticari hayat için oldukça önemli bir adım atılmasını sağlamıştır. Bununla birlikte, 2016 Aralık ayında faaliyete başlayan KKB Anadolu Veri Merkezi ile başta bankacılık ve finans sektörü olmak üzere kurumlara yönelik veri merkezi ve olağanüstü durum merkezi hizmetlerini sunan KKB, finansal teknoloji alanında yürüttüğü faaliyetlerini geliştirerek sürdürmektedir.

(www.kkb.com.tr)

(www.findeks.com)

(www.anadoluverimerkezi.com.tr)

